

**Om at beskæftige sig med det talte sprogs grammatik
definitioner, karakteristika og metoder**

Hansen, Maj-Britt Mosegaard

Published in:
R I D S

Publication date:
2000

Citation for published version (APA):

Hansen, M-B. M. (2000). Om at beskæftige sig med det talte sprogs grammatik: definitioner, karakteristika og metoder. *R I D S*, (149), 53.

RIDS

Maj-Britt Mosegaard Hansen

Om at beskæftige sig med
det talte sprogs grammatik:
definitioner, karakteristika
og metoder

ROMANSK INSTITUT
Københavns Universitet

Nr. 149 · 2000

© Forfatteren og Romansk Institut
Københavns Universitet 2000

ISSN 0108-5948

Romansk Institut
Københavns Universitet
Njalsgade 80
DK-2300 København S

Københavns Universitet
Romansk Institut

Indholdsfortegnelse

1. Introduktion	5
1.1. Deskriptivitet vs. normativitet	6
2. Hvordan defineres 'talesprog'	8
2.1. Parametre for interaktion mellem medium og kode	10
2.2. To kommunikationsmodi	13
2.3. Hvorfor eksisterer disse sammenhænge mellem sprogbrug og kontekst?	19
3. Typiske strukturelle konsekvenser	20
3.1. Gradvis ophobning af information, gammelt-før-nyt, leksikalsk type : token ratio og topic/comment-struktur	21
3.2. Underordning	22
3.3. Semantisk simple verber, ufuldstændighed, sletning af referenter, gentagelser og redundans	24
3.4. Diskursmarkører	25
3.5. Forenklet brug af fleksional morfologi	27
4. Særtræk ved fransk talesprog	28
5. Metodiske indfaldsvinkler til studiet af det talte sprog	30
5.1. 'Traditionel' grammatik	31
5.1.1. Datamaterialets art	31
5.1.2. Sætningsbegrebet	33
5.2. Variationsanalyse	35
5.3. Interaktionsanalyse	39
6. Dataindsamling og transskription	43
6.1. Transskriptionsproblemer	47
7. Konklusion	50
Referencer	51

Jeg takker Anita B. Hansen, Lene Schøsler og Lilian Stage for værdifulde kommentarer til en tidligere version af dette RIDS. Det siger sig selv at de ikke er ansvarlige for eventuelle fejl og mangler ved den endelige tekst.

1. Introduktion

Som de fleste franskkyndige har kunnet konstatere, er der i dette sprog markante forskelle på den **overvejende skriftlige skolenorm**, som er den der traditionelt undervises i på danske gymnasier og højere læreanstalter, og så det **uformelle mundtlige sprog** som benyttes af indfødte talere. Forskellene vedrører flere af lingvistikens kerneområder, nemlig **morfologi** (dvs. bøjningslære), **syntaks** (dvs. ordføjningslære), og **leksikologi** (dvs. læren om ordbetydninger). Jf. et eksempelpar som det følgende:

- (1) Nous n'avons plus de cigarettes. Pierre est parti en acheter¹
- (2) On a plus de clopes. Y a Pierre qu'est parti en acheter

Frankrig har en gammel og meget stærk tradition for **præskriptivisme** på det sproglige område, som allerede havde været undervejs i et godt stykke tid ved det Franske Akademis grundlæggelse i 1635², og det talte sprog har derfor typisk været opfattet som en primitiv og fejlbehæftet udgave af skriftsproget, som det følgelig ikke var umagen værd at beskæftige sig med. Selv om der tidligt i det 20. århundrede var enkelte ansatser til undersøgelse af talesproget, så var det dog først i århundredets sidste tre-fire tiår at talesprogsforskningen for alvor fik et opsving og begyndte at blive taget alvorligt. Denne tendens ser ud til at ville fortsætte.

I det følgende vil jeg først søge at definere begrebet 'talesprog', hvilket ikke er så ligetil som man umiddelbart skulle tro. Dernæst vil jeg omtale en række punkter hvorpå talt fransk adskiller sig væsentligt fra skrevet fransk, og endelig vil jeg omtale forskellige indfaldsvinkler til studiet af det talte sprog.

---

¹ Eksempler uden kildeangivelse er konstruerede.

² Jf. f.eks. Jensen (1992: kap. 3).

1.1. Deskriptivitet vs. normativitet

I Pedersen, Spang-Hanssen og Vikners *Fransk grammatik* (1980, 4 f) drages der et skel mellem såkaldt **normative grammatikker**, der "siger hvordan man bør tale" og såkaldt **deskriptive grammatikker**, der "beskriver hvordan man faktisk taler". FG betegnes derefter som hverken helt normativ eller helt deskriptiv, idet bogen "ikke [er] en gengivelse af, hvordan traditionelle franske grammatikere synes, man bør udtrykke sig, men [...] dog [har] det normative islæt, at [forfatterne...] har valgt at beskæftige [sig] med en bestemt type fransk".

At etablere modstillingen på denne måde er efter min mening enten forkert eller et udtryk for manglende begrebsanalyse, idet den egentlige modstilling består mellem et deskriptivt og et præskriptivt syn på sprog. Begrebet normativitet, derimod, befinder sig på et andet plan.

Det man kan anklage især ældre grammatikker for, og som man også hyppigt finder i avisernes læserbrevsspalter og debatsider, er såkaldt '**præskriptivisme**', dvs. at man fordømmer visse, ofte nyere og/eller meget hyppige, udtryksmåder som forkerte, og fortæller folk hvordan de i stedet burde udtrykke sig. De argumenter der anvendes er oftest af etymologisk eller rent logisk art, og er – ud fra en **strengt videnskabelig synsvinkel** – i reglen temmelig arbitrære. Der ses nemlig typisk bort fra både at det er naturligt for sprog at forandre sig, og at naturlige sprog ikke har til hovedformål at udtrykke logiske relationer. Ydermere føles de udtryksformer der fordømmes, ofte intuitivt som hørende hjemme i det mere uformelle talesprog, og det er derfor for mange talesprogsforskere væsentligt at tage eksplicit afstand fra den præskriptive attitude til sproget. I det hele taget er de fleste moderne lingvister – hvad enten de beskæftiger sig med sprog i det talte eller det skrevne medium – nu ikke særlig præskriptivistisk indstillet, i hvert fald når de optræder i egenskab af videnskabsfolk.

Dog må man ikke se bort fra at en vis grad af præskriptivisme godt kan have sin berettigelse ud fra en **sociologisk synsvinkel**, om ikke ud fra en rent lingvistisk synsvinkel. Det er jo nemlig et faktum at overordentlig mange (formentlig alle) mennesker forholder sig til sproget – især andres sprog – uanset om de har en lingvistisk uddannelse eller ej, og der er ingen tvivl om at ens sprogbrug kan være en hæmsko i mange sociale sammenhænge (ikke mindst i jobansøgninger og -samtaler) hvis den i for høj grad adskiller sig fra den standard som toneangivende kredse i samfundet har etableret.

Så selv om man som lingvist principielt anser alle fuldtudviklede sprog og dialekter for ligeværdige udfra et rent forskningsmæssigt synspunkt, så ikke blot kan, men *bør* man efter min mening tillade sig at være blot en anelse præskriptivistisk i det omfang man også giver sig af med at undervise i **praktisk sprogfærdighed**. Det gælder for så vidt uanset om der er tale om fremmedsprogs- eller modersmålsundervisning.

Præskriptivisme er imidlertid ikke det samme som normativitet. I det øjeblik man søger at formulere et eller andet sæt regler for hvad man kan og ikke kan sige på et sprog som fransk, uanset om der er tale om højtideligt skriftsprog eller om meget uformelt talesprog, så er man nemlig normativ.

For at tage et par simple eksempler, så er det *præskriptivt* at fortælle folk at de ikke bør sige:

(3) *Après que Pierre soit venu, on est parti*

– for så vidt som der manifest er mange franskmænd der siger sådan. Derimod er det ikke præskriptivt, men blot *normativt* at formulere en grammatik på en sådan måde at den udelukker helt umulige sætninger som f.eks.:

(3') **Qu'est Pierre après venu, parti on est*

Her giver man blot udtryk for at fransk, lige som alle andre sprog, sætter nogle grænser for hvordan man kan kombinere de ord der indgår i sproget på en måde så ens ytringer rent faktisk giver mening. Normativitet i denne forstand står ikke i kontrast til deskriptivisme (og for den sags skyld heller ikke til præskriptivisme).

Det er uden tvivl overordentlig vanskeligt at trække grænsen mellem det mulige, men meget sjældne, og det helt umulige i et sprog, så man skal naturligvis være forsigtig med at formulere alt for omfattende og restriktive regler i en for tidlig fase. Man kan nemlig meget let komme til at afvise strukturer som rent faktisk forefindes, også uden at have til hensigt at udtrykke nogen form for værdidomme over disse strukturer.

På den anden side er det i længden ikke særlig interessant blot at opregne f.eks. de forskellige typer af attesterede relativsætninger på fransk. Og i det øjeblik man søger at give en forklaring på de eksisterende konstruktionsmuligheder, så er man nødt til at forudsætte at der findes et sæt regler for dannelsen af relativsætninger,

for ellers var der ikke noget at forklare. Dvs. at idet man bevæger sig fra det rent **taksonomiske (dvs. klassificerende) niveau** til **forklaringsniveauet**, så forholder man sig nødvendigvis normativt og ikke længere rent deskriptivt til sine data.

2. Hvordan defineres 'talesprog'?

Man kan selvfølgelig vælge at definere talesprog lige ud ad landevejen, som sprog der produceres med taleorganerne, og skriftsprog omvendt som sprog der prentes på papir ved hjælp af en eller anden form for skriveredskab. I så fald definerer man de to varianter strengt **modalt**, dvs. at man tager udgangspunkt i den måde sproget realiseres på – altså i hvilket **medium** realiseringen sker.

En sådan indfaldsvinkel fører blot ikke så vidt, hvis man gerne vil kunne pege på nogle karakteristiske **strukturelle forskelle** på de to typer. Det er nemlig sådan at, skønt de fleste nok kan blive enige om at en uformel samtale mellem gamle, nære venner sandsynligvis vil repræsentere det vi intuitivt forstår ved 'talesprog', mens en artikel udgivet i et akademisk tidsskrift i udpræget grad vil repræsentere det vi intuitivt forstår ved 'skriftsprog', så vil sproget i et brev fra en 10-årig pige til hendes jævnaldrende penneveninde formentlig ligge tættere på sproget i den uformelle mundtlige samtale end på sproget i den akademiske artikel, på trods af at begge de sidste foreligger i skreven form. Omvendt vil sproget i en biskops påskesøndagsprædiken formentlig ligge tættere på det der anvendes i den akademiske artikel end på det den 10-årige pige bruger i sit brev, på trods af at prædiken vil blive leveret mundtligt.

To tyske forskere, Söll & Hausmann (1985, kap. II.1), har peget på at man i hvert fald må skelne mindst **to dimensioner** i definitionen af tale- og skriftsprog.

I den første dimension har vi en **dikotomi**, altså en streng tvedeling, mellem to 'koder', nemlig den **foniske** – hvor sproget produceres med taleorganerne – og den **grafiske** – hvor sproget prentes på papir med et skriveredskab. Udtrykket '**realiseringsmedium**' ville her efter min mening være et bedre ord end 'kode', eftersom valget mellem disse to muligheder jo ikke er betydningsbærende i sig selv. På tværs af denne dimension har vi et andet skel mellem to måder at strukturere sit sprog på, nemlig en '**talt kode**' og en '**skreven kode**'. Her er der tale om hvorvidt

selve den sproglige udtryksmåde forekommer mest typisk for det vi intuitivt forstår ved hhv. talesprog eller skriftsprog.

De to dimensioner kan godt krydses, således at vi kan have tekster i skreven kode realiseret i det foniske medium (f.eks. biskoppens prædiken, eller et akademisk foredrag som læses højt), og tekster i talt kode realiseret i det grafiske medium (f.eks. den lille piges brev til penneveninden, eller en skreven skuespildialog, der skal forestille at repræsentere uformel tale). Følgende diagram (fra Söll & Hausmann, op.cit., 24) illustrerer dette ved hjælp af et simpelt fransk eksempel:

	talt kode	skreven kode
fonisk medium	sepapɔsibl fɔpaldir	snepapɔsibl ilnɛfɔpaldir
grafisk medium	c'est pas possible faut pas le dire	ce n'est pas possible il ne faut pas le dire

Denne redegørelse er naturligvis forsimplet, for det er let at indse at skellet mellem den talte og den skrevne kode – i modsætning til skellet mellem det foniske og det grafiske medium – ikke kan være en dikotomi. Tværtimod vil en given tekst³ som oftest være *mere eller mindre typisk* for den talte eller den skrevne kode. Der er altså snarere tale om et **kontinuum** af udtryksformer, og man kan i princippet finde alle varianter mellem de to yderpoler.

Selv med disse modifikationer befinder vi os her stadigvæk på et overvejende præteoretisk plan, hvor vores forståelse af forskellene mellem det talte og det skrevne sprog stadig hovedsagelig er intuitiv. For at kunne hævde at vi har en teori om disse forskelle, skal vi ideelt set kunne gøre følgende tre ting:

- 1) Vi skal formulere et sæt af parametre som tillader os at forudsige om en given tekst fortrinsvis vil blive realiseret i det foniske eller det grafiske medium.
- 2) Vi skal beskrive de karakteristiske forskelle mellem de to modi og mellem de to koder.
- 3) Vi skal forklare hvorfor den talte kode typisk associeres med det foniske medium, og den skrevne kode med det grafiske medium.

³ Jeg bruger ordet 'tekst' om enhver meningsfyldt anvendelse af sprog, uanset om 'teksten' er realiseret mundtligt eller skriftligt, og uanset om der er tale om monolog eller dialog.

2.1. Parametre for interaktion mellem medium og kode

To andre forskere, Koch & Oesterreicher (1990: kap. 2) har søgt at videreudvikle Söll & Hausmanns model. De taler dog ikke længere om en talt overfor en skreven kode, men om **kommunikativ nærhed**, som de mener typisk vil involvere brug af det talte sprog, overfor **kommunikativ distance**, som typisk vil involvere brug af det skrevne sprog. De formulerer 10 **parametre** som kan anvendes i analysen af denne dimension:

1) *Grad af offentlighed*. Her skal man se på hvor mange intenderede modtagere der er, og om der kan være tale om et ikke-deltagende publikum. Således taler to mennesker normalt ikke med hinanden på samme måde i et tv-studie som de ville gøre hjemme i den enes dagligstue.

Koch & Oesterreicher nævner det ikke selv, men der er ingen tvivl om at begrebet '**participantstruktur**' (eller *footing*, som det kaldes i Goffman 1981 og Levinson 1988), er af stor relevans her. Når man beskæftiger sig med participantstruktur, tager man nemlig højde for at der i mange ytringer er flere lag af afsendere og modtagere, som ikke nødvendigvis står i samme forhold til disse ytringers indhold og form. For at tage et simpelt eksempel, så må en radiointerviewer formodes i højere grad at stille spørgsmål på lytternes vegne end på sine egne, og lytterne er da også de primære modtagere af svarene.

2) *Grad af intimitet*. Denne vil afhænge af hvor godt parterne kender hinanden, i hvor høj grad de besidder fælles viden og erfaringer, hvor institutionaliseret en kommunikationssituation der er tale om osv. Selv om deltagerne er i enrum, vil der oftest være forskel på hvordan de taler sammen afhængigt af om de er ægtefæller eller aldrig har truffet hinanden før.

3) *Grad af følelsesmæssigt engagement*. Parterne kan her være engageret både i hinanden og i deres emne. – Og ifølge Chafe (1982: 46) såmænd også i sig selv.

4) *Grad af kontekstafhængighed*. Hvor sandsynligt er det at de samme emner ville blive taget op på et andet på et andet andet tidspunkt og måske med en anden deltagersammensætning?

5) *Referentiel nærhed eller distance*. Findes de størrelser der refereres til, primært i fysisk nærhed af de talende eller ej?

6) *Fysisk nærhed eller distance* mellem afsender og modtager i både tid og rum. Vi kommunikerer typisk anderledes i telefonen eller pr. brev end vi gør når vi står lige over for folk.

7) *Grad af samarbejde* mellem afsender og modtager. Hvor meget kan modtager påvirke tekstens produktion? Dvs. i hvor høj grad har han f.eks. mulighed for at bryde ind i afsenders produktion af teksten for at stille opklarende spørgsmål o.l.? 7

8) *Grad af dialogicitet*. Her tænkes der specifikt på de gældende turtagningsregler, og på i hvor høj grad disse tillader parterne regelmæssigt og spontant at tage ordet. I en almindelig venskabelig samtale har alle deltagere i princippet samme ret til at tage ordet og til at udføre de sproghandlinger de selv ønsker, men det gælder f.eks. ikke under en afhøring i en retssal.

9) *Grad af spontanitet*. Skønt Koch & Oesterreicher ikke specificerer denne parameter nærmere, så tænkes der formentlig på i hvor høj grad teksten kan siges at være planlagt forud for sin produktion.

10) *Grad af emnebundethed*. I hvor høj grad er kommunikationens emne(r) fastsat på forhånd?

Disse ti parametre er alle, undtagen (6), graderede.

Modellen er efter min mening særdeles brugbar, men der bør dog føjes nogle bemærkninger til: For det første kan man sætte spørgsmålstegn ved parameter nr. 9, nemlig graden af spontanitet. Koch & Oesterreicher definerer ikke hvad de mener hermed, og det er formentlig med god grund, eftersom det er en parameter som det forekommer vanskeligt at operationalisere, dvs. at definere på en sådan måde at man altid klart kan se om noget konkret sprog er spontant eller ej. Det forekommer mig at forskellige aspekter af det vi i daglig tale kalder spontanitet, må falde ind under en række af de øvrige parametre, i særdeleshed nr. 3, 4, 7, 8 og 10, som er langt lettere at operationalisere, og at vi derfor kan klare os uden 9 som selvstændig parameter.

Dernæst er parametrene efter min mening ikke nødvendigvis fastsatte en gang for alle for en given tekst.⁴ Især i det foniske medium vil de kunne ændre og udvikle sig inden for en og samme kommunikationssituation. Et par simple eksempler vil hjælpe til at klargøre dette: Man kan f.eks. ringe til en god ven med henblik på at diskutere et meget specifikt emne som man annoncerer fra starten, og selv om samtalen godt kan bringes til ende når dette emne er udtømt, så er der

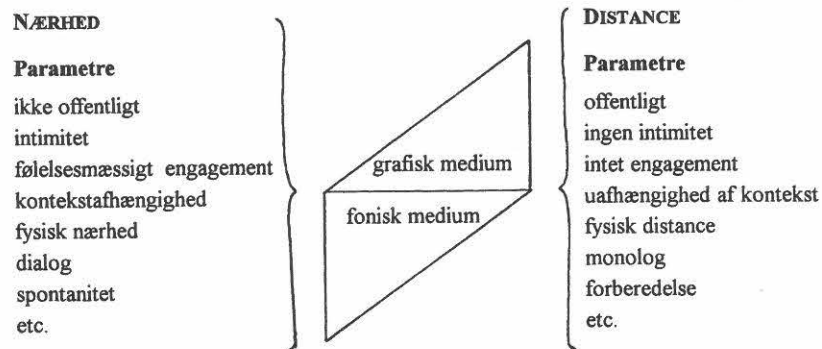
⁴ Man kunne forestille sig at man, i stedet for at bestemme parametrene værdi for en hel tekst, kunne arbejde med kortere tekstsekvenser. Man skal dog være opmærksom på at det især i uformelle samtaler ofte er overordentlig vanskeligt at trække en klar grænse mellem to sekvenser i samtalen.

principielt intet til hinder for at samtalen kan glide over på andre emner som måske ikke alle umiddelbart relaterer sig til det første. Som resultat af sådanne emneskift kan graden af følelsesmæssigt engagement hos parterne ændre sig, og det kan arten af diskursreferenter også. På lignende vis kan man udmærket føre en abstrakt filosofisk samtale over middagsbordet, og indflette anmodninger om salt, mere vin o.l., eller bemærkninger om hvor godt maden smager, og hvor irriterende det er at hunden tigger ved bordet. Og endelig kan et par venner være på café og det ene øjeblik være ganske alene bagest i lokalet, for i det næste øjeblik at blive tiltalt af en tjener eller se deres hjørne invaderet enten af bekendte eller af fremmede mennesker.

Min afsluttende indvending mod Koch & Oesterreichers fremstilling er at den (muligvis utilsigtet) giver indtryk af at parametrene er indbyrdes uafhængige. Det kan dog næppe være tilfældet. Således må parameter nr. 5 være tæt forbundet med nr. 4, mens nr. 7 i vidt omfang vil afhænge af nr. 6 og 8. Ligeledes vil parameter nr. 3 i mange tilfælde være påvirket af nr. 2, i hvert fald for så vidt som det følelsesmæssige engagement kommer eksplicit til udtryk. Det er ikke min hensigt at sætte spørgsmålstegn ved relevansen af at udspecificere de enkelte parametre, men blot at gøre opmærksom på at alle logisk mulige kombinationer ikke er lige sandsynlige.

Under alle omstændigheder kan vi nu definere hvad der karakteriserer endepunkterne i nærhed/distance-kontinuumet, og hvordan dette kontinuum forholder sig til de to realisationsmedier. Det ses i følgende diagram, som er tilpasset fra Koch & Oesterreicher (op.cit.: 12):

Diagrammet viser at den højeste grad af kommunikativ nærhed findes når mennesker kommunikerer ansigt til ansigt, og der ingen ikke-deltagende tilhørere er. Der vil være stor intimitet mellem parterne og stort følelsesmæssigt engagement, en høj grad af samarbejde i tekstproduktionen, stor kontekstafhængighed, og diskursreferenterne vil primært befinde sig i umiddelbar nærhed af de talende. Turtagning og emnevalg vil desuden være helt frie.

Jo mere vi nærmer os en sådan grad af kommunikativ nærhed, jo større sandsynlighed vil der være for at teksten realiseres i det foniske medium. Og i et sådant tilfælde vil tekstens struktur og udvikling fortrinsvist blive administreret **lokalt**, dvs. fra sætning til sætning, eller endog fra syntagme til syntagme, og parterne vil primært være optaget af at få interaktionen til at fungere som **proces**. Omvendt vil den højeste grad af kommunikativ distance være karakteriseret ved at den involverer en stor anonym modtagergruppe som er adskilt fra afsender i både tid og rum, og som derfor ikke har mulighed for at påvirke tekstens tilbliven. Teksten vil således være monologal, monotematisk, abstrakt og kun bære ganske lidt præg af afsender som individ og af den situation den er produceret i.

En sådan tekst vil efter al sandsynlighed blive realiseret i det grafiske medium (selv om nyhedsformidlingen i radio og fjernsyn også ofte vil nærme sig denne pol), og både afsender og modtager vil primært forholde sig **globalt** til tekstens struktur og indhold og betragte den som et **produkt**, snarere end som en proces.

Ind imellem disse to poler findes der så en lang række tilfælde (formentlig de fleste), hvor en eller flere af parametrene i større eller mindre grad trækker i en anden retning end de øvrige, og mod midten af kontinuumet vil det være nogenlunde lige sandsynligt at teksten realiseres i det foniske eller det grafiske medium.

2.2. To kommunikationsmodi

Nu er alle de ovennævnte parametre jo af **ekstralingvistisk** (dvs. ikke-sproglig) art, og for en sprogforsker er de derfor kun interessante hvis vi kan vise at de rent faktisk har nogle konsekvenser for tekstens sproglige struktur. Koch & Oesterreichers model må derfor kombineres med en mere sprogligt orienteret model.

Givón (1979) opstiller netop sådan en almensproglig model for **kommunikationsmodi**. Ifølge Givón råder sprog i almindelighed over et kontinuum af

kommunikationsmåder, med to yderpoler, som han kalder hhv. den **pragmatiske modus** og den **syntaktiske modus**. Disse er karakteriseret ved at de gør brug af nogle bestemte **sproglige strategier**, som resumeres nedenfor:

Pragmatisk modus

1. Topic-comment struktur
2. Løs sideordning
3. Langsom tale (under flere intonationskurver)
4. Ordstilling følger princippet 'gammelt før nyt'
5. Ca. 1:1 forhold mellem verber og substantiver
6. Semantisk simple verber
7. Ingen brug af grammatisk morfologi
8. Prosodien markerer fokus i den nye information

Syntaktisk modus

1. Subjekt-prædikat struktur
2. Tæt underordning
3. Hurtig tale (under en enkelt intonationskurve)
4. Ordstilling signalerer semantiske roller
5. Større mængde af substantiver end verber
6. Semantisk komplekse verber
7. Stor brug af grammatisk morfologi
8. Prosodien har måske ikke helt så væsentlig en funktion

Eksemplerne (4)-(15) nedenfor illustrerer hvad der er tale om.⁵ I hvert eksempelpar illustrerer det første eksempel det tætteste man i fransk kommer på den pragmatiske modus, mens det andet eksempel illustrerer den syntaktiske modus:

Topic-comment vs. subjekt-prædikat

- (4) *Ce chien, Antoine l'adore*
- (5) *Antoine adore ce chien*

I en topic-comment struktur vil man sætte 'topic', den størrelse der er udgangspunkt for ytringen, dvs. den størrelse man primært ønsker at sige noget om, op forrest i ytringen, mens 'comment' – det der siges om topic – følger efter. I (4)-(5) må vi forestille os en kontekst hvor afsender først og fremmest ønsker at

⁵ Jeg undlader at give eksempler på punkt 3 og 8, som er vanskelige at klargøre på skrift, og som i øvrigt synes at give sig selv.

fortælle modtager noget om hunden, nemlig at Antoine elsker den. Dette kan vi ikke umiddelbart få frem i den syntaktiske modus, hvor *le chien*, i sin egenskab af objekt, skal følge efter verbet.

Sideordning vs. underordning

- (6) *Il a éteint la lumière, il a fermé la fenêtre et puis il est parti*
- (7) *Avant de partir, il a non seulement éteint la lumière, mais il a aussi fermé la fenêtre*

I den pragmatiske modus præsenteres de tre begivenheder der omtales en ad gangen og på en måde så alle tre sætninger i princippet kunne stå alene. I den syntaktiske modus derimod er de tæt forbundne i forskellige former for afhængighedsforhold.

Gammelt før nyt vs. semantiske roller

- (8) *Pierre, sa femme, elle a un amant qu'elle emmène partout*
- (9) *La femme de Pierre emmène son amant partout*

I (8)-(9) skal vi forestille os en kontekst hvor modtager kender til Pierre (måske fordi han lige har været omtalt), men ikke nødvendigvis til hans kone eller hendes elsker. I den pragmatiske modus præsenteres oplysningerne i en rækkefølge der hele tiden tager udgangspunkt i hvad modtager allerede ved, mens den syntaktiske modus er mindre fleksibel.

Verber og substantiver

- (10) *Y a la femme de Max qui était avec son amant. Max est rentré avant l'heure. L'autre a eu peur, et il s'est sauvé*
- (11) *La rentrée précoce de Max a provoqué une certaine angoisse chez l'amant de sa femme occasionnant la dérobade de celui-ci*

I (11) ser vi hvordan informationen koncentrerer sig i sammenligning med (10), fordi den enkelte verbalform knytter flere forskellige substantiver til sig. Denne parameter er i nogen grad sprogspecifik, fordi nogle sprog har en generel tendens til at bruge flere verber end andre sprog, selv i den syntaktiske modus (jf. Skytte et al., 1999, om forskellen på dansk og italiensk), hvorfor forskellen på de to modi

bliver mindre. Det er dog næppe forkert at hævde at, alt andet lige, så vil der selv i sådanne sprog være flere substantiver pr. verbum i den syntaktiske modus end i den pragmatiske modus.

Verbernes semantiske kompleksitet

- (12) Il ne pouvait plus respirer, et il est mort
(13) Il a été asphyxié

I (12) ser vi at hvert af de tre verber kun udtrykker en ting, mens det ene verbum i (13) udtrykker alle disse tre ting på en gang. Et sådant verbum er altså mere semantisk komplekst.

± Grammatisk morfologi

- (14) Deux jeunes filles noires très jolies
(15) [dø3œnfijnwa:rtrɛ3ɔli]

Her ser vi at skriftsproget i (14) udtrykker hhv. genus og numerus ved hjælp af bøjningsendelser flere steder i syntagmet, mens det talte sprog slet ikke udtrykker disse ting morfologisk, men kun leksikalsk, gennem talordets og substantivets iboende betydning.

De træk der nævnes som karakteristiske for den pragmatiske modus er i vidt omfang identiske med træk som andre forskere har identificeret som typiske for uformelt eller spontant talesprog, og Givóns pragmatiske modus bruges ifølge ham netop under omstændigheder der svarer til kommunikativ nærhed hos Koch & Oesterreicher, mens den syntaktiske modus bruges under omstændigheder der svarer til deres kommunikative distance.

Til Givóns karakteristik af den pragmatiske modus kunne man føje en række yderligere træk som synes at være typisk for 'nærhedskommunikation' uanset på hvilket sprog den finder sted, nemlig:

1) *Syntaktisk parallelisme*, dvs. at den samme grundstruktur bruges i flere på hinanden følgende ytringer:

- (16) ...tu vois y avait des jeux de quatre cent vingt et un y avait des jeux de cartes et c'était (h), et ils avaient du FRIC tu vois c'était des petits papiers avec des billets et

tout ça tu vois, ils avaient tous une portion de fric qu'était égale au début et puis ils le gagnaient ils l'amassaient et tout ça (CV, 11)⁶

2) *Lav leksikalsk type:token ratio*, dvs. at der bruges relativt få forskellige ord (= 'types' eller typer) i teksten, men teksten indeholder til gengæld relativt mange gentagelser (= 'tokens' eller instantieringer) af disse få ord:

- (17) ...ça fera des dissonances pour ne pas dire e (h) de complets conflits entre MOI et la future belle-mère, SAUF si cette future belle-mère (h) était d'un esprit ouvert ou d'une e / ou d'une société appartenant à une classe sociale, qui soit identique à la mienne, tu comprends ? [mm] une classe sociale ce que je veux dire en Algérie il faudrait que ce soit une classe sociale aisée (h) moi je suis pas aisée, (h) mais e /, j'ai un esprit / les / la / la seule classe sociale qui ait un esprit ouvert en Algérie, (h) c'est la classe aisée, tu comprends / (CT, 23-24)

3) *Mange ufuldendte sætninger*:

- (18) ...et puis du coup ben je verrai bien e comment ça se passera là-bas quoi, mais e:, et puis du coup ben je m'en fiche que je sois affectée à Amiens ou e, ou: à Orléans quoi, enfin bon, ou: e ou: ou plus loin même encore quoi, parce que: ben du coup j'ai pas besoin de:, e, bon maintenant que je le sais que je serai loin, bon ben tant pis quoi ça peut être (AF, 40)

4) *Megen gentagelse og redundans*, dvs. at det samme indhold gerne udtrykkes flere gange, evt. på forskellige måder:

⁶ I autentiske korpuseksempler er der anvendt følgende transskriptionskonventioner (med mindre andet er anført):

STORE BOGSTAVER : angiver særligt eftertryk

? : angiver stigende intonation

, , , , - : angiver pauser af stigende længde

/ : angiver pludselig afbrydelse

°...° : angiver lavmælt tale

(h) : angiver at vejret trækkes hørbart

:(:) : angiver lydforlængelse

<...> : angiver at der er tvivl om transskriptionen

X(XX) : angiver at et antal stavelser ikke er hørbare

[...] : angiver at anden taler samtidig siger noget

&...&&, §...§§ : angiver begyndelse og afslutning på overlap

Jeg takker professor Mary-Annick Morel fra Université de Paris III for at have givet mig adgang til de korpora som er samlet af UFR de linguistique française.

- (19) ...comme j'ai demandé l'Académie d'Orléans-Tours, e qui est la plus proche en fait même si elle est très longue, elle est très grande quoi, donc elle s'étend très loin... (AF, 43-44)

5) *Sletning af referenter*, dvs. at de størrelser der omtales ofte ikke eksplicit er nævnt, men må udledes af den sproglige og/eller situationelle kontekst:

- (20) A. fais voir fais voir, donne
B. c'est/ normalement tu chauffes en-dessous:, & en-dessous &&
A. oui: il & suffit && de monter un § peu la cuillère §§
C. § XXX §§
B. non non
D. ensuite au-dessus ?
B. oui voilà (AF, 10)

6) Mange *diskursmarkører*, dvs. mange små ord eller faste vendinger som *bon, donc, enfin, comment dirais-je, c'est-à-dire, tu sais*, etc. (jf. Hansen 1998a). Disse har typisk en **metasproglig** eller **metadiskursiv** betydning, som kæder teksten sammen, appellerer til modtager, angiver afsenders holdning til det sagte o.l., jf. exx (16) og (18) ovenfor.

7) *Megen tøven og (selv-)korrektion*, jf. exx (17) og (18) ovenfor.

Alle de nævnte træk som tilsammen udgør den pragmatiske modus, er ikke blot karakteristiske for det uformelle talesprog i modsætning til det formelle skriftsprogs udpræget syntaktiske modus, men også – siger Givón – for **børnesprog** i modsætning til **voksensprog**, for **fremmedsproglig kommunikation** i modsætning til **kommunikation på modersmålet**, og for primitive blandingssprog ('pidgins') i modsætning til de mere udviklede **kreolersprog**. Disse kommunikationsformer er nemlig – ligesom det uformelle talesprog – som hovedregel karakteriseret ved at finde sted under betingelser der falder ind under Koch & Oesterreichers definition af overvejende kommunikativ nærhed.

I de tre sidstnævnte tilfælde er der tydeligvis tale om en gradvis udvikling fra den pragmatiske modus over imod den syntaktiske modus, og det er her vigtigt at gøre sig klart at de strategier som er knyttet til den pragmatiske modus og som er blevet benyttet på et tidligere sprogligt udviklingstrin, ikke nødvendigvis lægges bort efterhånden som sprogbrugeren eller sproget selv bevæger sig hen imod den syntaktiske modus. De bevares og udgør blot flere strenge på sprogbrugernes bue,

idet de suppleres med nyttilkomne strategier. På samme måde bevarer man naturligvis evnen til at samtale naturligt og uformelt selv om man har tilegnet sig en højtudviklet skriftsprogsnorm, og sproglige strategier der karakteriserer den ene eller den anden pol, kan derfor også blandes hvis den ekstrasproglige kontekst synes at placere kommunikationssituationen et eller andet sted midt i nærheds-/distancekontinuumet.

2.3. *Hvorfor eksisterer disse sammenhænge mellem sprogbrug og kontekst?*

Så vidt, så godt. Næste trin er nu at søge at forklare *hvorfor* der består en sådan sammenhæng mellem på den ene side kommunikativ nærhed og pragmatisk modus (eller 'talt kode'), og på den anden side kommunikativ distance og syntaktisk modus (eller 'skreven kode').

Vi kan starte med at konstatere at talesprog både **fylo- og ontogenetisk** (dvs. i hhv. artens og individets udvikling) går forud for skriftsproget. Yderligere er talesproget genstand for såkaldt **primær socialisering**, dvs. det tilegnes spontant under opvæksten blandt ens nærmeste, mens skriftsproget er genstand for **sekundær socialisering**, dvs. det skal læres bevidst, hvilket typisk foregår under institutionaliserede former.

Dernæst er det primære formål med overhovedet at have et fuldt udviklet skriftsprog formentlig det at man kan bruge et sådant sprog til at videregive og bevare viden og ideer på tværs af tid og rum, og at man yderligere kan udbrede denne viden og disse ideer til et potentielt ubegrænset publikum. Skriftsproget skal derfor kunne fungere under distancebetingelser. Følgelig vil den skriftlige norm typisk være mere konservativ end talen, og en vis **standardisering** af sproget er nødvendig. Man skal nemlig helst kunne gå ud fra at afsender og modtager forstår det samme ved de sproglige udtryksmidler der anvendes.

For det tredje er betingelserne for både **produktion** og **forståelse** forskellige i hhv. det foniske og det grafiske medium, for hvor skrift opfattes **rumligt** og **synoptisk**, dvs. mere eller mindre i sin helhed, så er tale **temporal** og **lineær**, dvs. at den talte teksts enheder manifesterer sig enkeltvis og er væk igen i samme øjeblik. Det indebærer at læsere kan holde pauser og gå tilbage i teksten, mens lyttere må forstå de enkelte enheder umiddelbart, efterhånden som de produceres. Læsere kan normalt heller ikke give direkte feedback, mens lyttere tit har mulighed herfor, hvorved afsender løbende kan modificere sin tekst hvis der skulle opstå

forståelsesproblemer. Endelig har skribenter typisk mere tid til planlægning af teksten, men de kan som sagt ikke direkte verificere forståelsen hos modtager og er derfor nødt til at forudse, så godt de nu kan, hvilke forståelsesproblemer læseren kan tænkes at døje med.

Det er vigtigt at gøre sig klart at den her foreslåede forklaringsmodel implicerer at, uanset at der kan være markante forskelle på sprogbrugen i skrift og i tale i visse sprog, f.eks. fransk, så er det ikke hensigtsmæssigt at hævde at sprogbrugerne opererer med to forskellige grammatikker. Hvis man tager tanken om et **stilistisk kontinuum** alvorligt, så gives der ikke noget præcist punkt hvor man kan observere en klar overgang fra et strukturelt uafhængigt skriftsprogssystem til et lige så strukturelt uafhængigt talesprogssystem. Snarere forholder det sig sådan at sprogbrugerne benytter sig af en vifte af sproglige strategier, som de kan kombinere på forskellige måde alt efter hvad konteksten synes at lægge op til. Naturligvis vil der være forskel på hvor mange og hvilke strategier de enkelte individer har til deres rådighed, men det gælder også når man begrænser sig til at se på enten talt eller skrevet sprog – som sociolingvistikken har gjort opmærksom på, så findes det fuldstændig homogene, dvs. ensartede, sprogsamfund kun i lingvisters ønskedrømme.

3. Typiske strukturelle konsekvenser

Lad os nu se på hvilke sproglige strategier der synes at være karakteristiske for uformel tale på tværs af sprog. Betegnelsen 'uformel tale' skal, i lyset af det foregående, forstås som kommunikation i det foniske medium, og som kan klassificeres som hørende til nærhedsdelen af Koch & Oesterreichers kontinuum. Omvendt skal 'skriftsprog' forstås i betydningen kommunikation i det grafiske medium, og som kan klassificeres som hørende til distancedelen af dette kontinuum.

Som eksemplerne vil vise, er uformelt talt fransk generelt helt på linie med den nærhedssproglige norm.

3.1. Gradvis ophobning af information, gammelt-før-nyt, leksikalsk type: token ratio og topic/comment-struktur

Jeg har allerede nævnt at ifølge Givón skulle den pragmatiske modus som karakteriserer talesproget, benytte relativt færre substantiver i forhold til antallet af verber, således at forholdet mellem de to ordklasser skulle være godt 1:1. Dette kan formentlig for en stor del henføres til et princip formuleret af samme forsker (Givón 1984: 258), *one-chunk-per-clause* princippet, ifølge hvilket man i sammenhængende diskurs skulle foretrække kun at få én ny oplysning i en simpel sætning. Resten af indholdet i en sådan simpel sætning skulle så som hovedregel bestå i allerede kendt information. Tekstens informationsmængde opbygges med andre ord trinvist.

Når man omtaler begivenheder, kan disses aktanter være enten **ny information** eller **kendt information**. Hvis en aktants identitet er ny information, vil denne aktant normalt vil blive udtrykt i form af et substantivsyntagme (eller et proprium), mens man kan nøjes med et pronomen (evt. et nulpronomen), hvis identiteten er kendt. I det omfang der kun bør være én ny information pr. simpel sætning, bør simple transitive sætninger (dvs. sætninger der indeholder et objekt) indeholde mindst én allerede kendt aktant, og antallet af substantiver i teksten vil følgelig blive reduceret i forhold til antallet af verber:

- (21) Géraldine a frappé Max
- (22) Ma copine Géraldine, eh bien elle a frappé Max
- (23) C'est Géraldine qui a frappé Max
- (24) Ce qu'a fait Géraldine, c'est de frapper Max
- (25) Y a Géraldine qui a frappé Max
- (26) J'ai ma copine Géraldine qui a frappé Max
- (27) Tu sais, ma copine Géraldine ? Elle a frappé Max

Uformelt talt fransk er på mange måder et mønstereksempel herpå, eftersom der findes en sand rigdom af konstruktioner som tillader de talende at fordele flere substantiver som semantisk er knyttet til samme verbalkerne, over flere simple sætninger. Som det ses i ovenstående eksempler er der primært tale om

dislokationskonstruktioner (22)⁷, (pseudo-)kløvninger (23)-(24) og forskellige former for præsentative konstruktioner.

Lambrecht (e.g. 1981, 1988, 1994) er nok den forsker der har beskæftiget sig mest med konstruktioner af denne type i moderne talt fransk. Ifølge ham (1988: 135) har simple franske talesprogssætninger en **foretrukken struktur** der hedder *Verbum(X)*. Dvs. at verbalet står først i sætningen og følges af et enkelt nominalt led. At verbalet skulle være sætningsinitialt kan måske undre når man ser på de ovenstående eksempler, men det skyldes at de bundne (såkaldt 'klitiske') subjektspronominer i moderne lingvistisk litteratur som oftest analyseres som **verbal morfemer** – en art præfikser –, og ikke som egentlige pronominer, dvs. at verbernes personbøjning i virkeligheden udtrykkes ved disse præfikser og ikke via de endelser vi ser bevaret i skriftsproget. Det er altså kun eks. (21) ovenfor der ikke har en verbalinitial struktur, idet det dislokerede syntagma *ma copine Géraldine* i (22) regnes som stående uden for kernesætningen.

3.2. Underordning

De karakteristika ved det uformelle talesprog som jeg har omtalt ovenfor, betyder blandt andet også at man her typisk har en '**fladere**', dvs. mindre hierarkisk opbygget, og mere **ikonisk** struktur end i det mere formelle skriftsprog.

Med 'ikonisk struktur' menes en sproglig struktur der i et eller andet omfang afspejler strukturen i de begivenheder der fortælles om. For eksempel kan man fortælle om en serie begivenheder i samme rækkefølge som de fandt sted i den virkelige verden (som i [28]), eller i en anden rækkefølge (som i [29]), men kun den første mulighed er ikonisk:

- (28) Pierre a téléphoné à Géraldine (1), ensuite il a regardé les infos (2), et enfin il a mangé (3)
 (29) Avant de manger (3), Pierre a téléphoné à Géraldine (1), et puis il a regardé les infos (2)

⁷ Dislokationskonstruktioner er det samme som i *Fransk Grammatik* kaldes 'ekstrapositionskonstruktioner'. Betegnelsen 'dislokation' bruges her fordi den er gængs i den lingvistiske litteratur, hvor 'ekstraposition' til gengæld som oftest bruges om konstruktioner med foreløbigt og egentligt subjekt, som i:

(i) Il est possible que Géraldine ait frappé Max

Talesprogets tendens til en fladere struktur betyder at der ofte bruges **sideordnede** eller blot **sidestillede** uafhængige sætninger (30). Det betyder dog ikke at talesproget ikke kender til underordning, men når der er underordning, så er den oftest af en anden type end den man finder i skriftsproget.

Således bruger talesproget relativt færre **indlejrede** sætninger, dvs. relativsætninger og nominelle ledsætninger (31) og (33)⁸, der indgår som en integreret del af en større enhed (sætning eller syntagma), og til gengæld relativt flere adverbielle ledsætninger (32), der som **optionelle** led er løsere knyttet til den overordnede sætning. Underordning i form af participiumssyntagmer er meget sjælden (31) og (33), og der er ofte kun ét **underordningsniveau**, i modsætning til det formelle skriftsprog der gerne har flere niveauer (32) og (35) [jf. f.eks. Beaman 1984, Thompson 1984, Biber 1988, Blanche-Benveniste 1995, Koch 1995].

Som de følgende eksempler viser, kan man faktisk finde det hele i talesproget, men de skriftsprogsagtige strukturer forekommer fortrinsvis i tekster som netop er præget af kommunikativ distance, såsom politiske og videnskabelige mediedebatter ([31], [33] og [35]):

- (30) ...alors au début tu vois la pièce c'était ça tu vois ça commençait, y avait on avait pris une grosse citrouille on l'avait complètement vidée tu vois on avait mis une chandelle à l'intérieur elle se baladait puis elle tournait avec une musique pas possible derrière tu vois déjà euh l'ambiance et tout (CV: 4)
 (31) ... et e: Georges Marchais en parlant hier à la SKF d'Ivry a, e: s'est inscrit tout à fait dans: dans le sens de la déclaration qui confirme, e: les accords de: 1981 parce que je rappelle que le contenu, de::, la déclaration commune de la semaine passée, de la semaine dernière, ce sont les accords de 1981, et: puis e la déclaration elle-même indique clairement e: de quoi il s'agissait,, (VS2, 21)
 (32) S. faut les deux si tu fais des recherches faut ton ordinateur et puis si c'est juste pour un mot tu prend ton bouquin & quoi
 M. & ouais && parce que quand même le dictionnaire ça a une vocation e utilitaire e, avant tout (MR, 2)
 (33) ...alors, je sais e, tout en connaissant les difficultés vous savez, je ne crois pas qu'y ait un Français sur un million hein e: qui soit capable de dire quelle est la composition aujourd'hui, du gouvernement libanais (VS1, 29)

⁸ Blandt de nominelle ledsætninger synes kompletivsætninger dog at være ret almindelige, i modsætning til de pronomielle og spørgende ledsætninger.

Ydermere bliver ledsætninger hyppigst efterstillet den overordnede sætning (34), i stedet for at blive foranstillet eller sat ind i den overordnede sætning (35):

- (34) ...avec mon père je peux pas sortir le dimanche [...] mais je vais lui dire moi Nadia m'a dit c'est pas la peine que tu le lui demandes tu lui dis, j'ai dit à Nadia moi je le lui dirai, parce que j'ai à travailler,, parce que pour lui le dimanche on a pas à être dehors parce qu'il y a rien... (CT: 19)
- (35) ...on s'aperçoit que un système comme le système des nombres entiers, grâce au théorème de Gödel, a la propriété suivante que quel que soit le système projectif quel que soit le système d'axiomes qu'on utilise, ce qui est un espèce de système de mesure de d'un instrument de mesure que l'on utilise pour essayer de comprendre cette suite des entiers, eh bien on arrivera à en comprendre une certaine proportion (NN: ii)

Og endelig udtrykkes arten af forbindelsen mellem to sætninger ikke altid eksplicit, men vil ofte fremgå af konteksten:

- (36) ...je pensais à un truc e tout con genre t'es en train de jouer au Scrabble tu veux aller vérifier un mot alors tu vas ALLumer ton ordinateur METTRE ton truc en route chercher le machin (MR, 1)

De typer af underordning man finder i nærhedssproget er således typisk dem Lehmann (1988) kalder mindre 'integrerede' former, dvs. at forholdet mellem over- og underordnede led er mindre hierarkisk, de underordnede led bevarer deres karakter af finitte sætninger, og over- og underordnede led udgøres af adskilte syntagmer.

3.3. Semantisk simple verber, ufuldstændighed, sletning af referenter, gentagelser og redundans

At verberne i nærhedssproget ofte er semantisk mere simple end i distancesproget, samt at sætninger ofte lades ufuldendte, at referenter forbliver implicite, og at talerne ofte siger de samme ting igen og igen og på flere forskellige måder, kan i vidt omfang forklares gennem det **tidspres** der hviler på både afsender og modtager. Den talende er under pres, bl.a. fra **turtagningssystemet**, til at få sagt det hun vil sige uden for mange planlægningspauser. Det betyder at hun ikke kan lede for længe efter ordene eller dvæle over påbegyndte strukturer der umiddelbart viser

sig for komplicerede. Modtager er på sin side under pres for at forstå det sagte i det øjeblik det udsiges, og kan derfor nok have behov for at høre de enkelte budskaber mere end en gang.

Kommunikativ nærhed tillader naturligvis også at det som ikke siges direkte som oftest vil kunne fremgå af paralingvistiske faktorer som prosodi, øjenbevægelser, mimik etc., eller af den videre ekstralingvistiske kontekst.

Man kan dog også tænke sig at en del af forklaringen stammer fra de rent **interaktionelle betingelser** der karakteriserer nærhedssproget. Fænomener som ufuldstændighed, sletning af referenter og brug af semantisk simple verber (dvs. verber som har et meget basalt betydningsindhold, og som ikke denoterer komplekse sagforhold bestående af uensartede faser eller i hvilke der indgår årsagssammenhænge), som f.eks. *être, avoir, faire...*, kræver nemlig også et vist mål af indforståethed mellem afsender og modtager, og ved at signalere **indforståethed** kan man søge at skabe, eller i det mindste opretholde og forstærke, et bånd til samtalepartneren. Man signalerer så at sige at "vi to kender hinanden så godt og har i så høj grad de samme interesser, værdier og referencerammer at jeg ikke behøver at eksplicitere hvad jeg taler om – du skal nok forstå det alligevel".

Dette er i virkeligheden en meget kraftig såkaldt 'positiv høflighedsstrategi' (jf. afsnit 5.3 nedenfor og Hansen 1998b). Og den kan som sagt bruges ikke blot til at opretholde et allerede eksisterende nært forhold mellem de talende, men også til at forsøge at skabe et. Det forholder sig nemlig ikke sådan (som man ellers umiddelbart kunne tro) at **konteksten** ensidigt bestemmer **sprogbrugen** – sprogbrugen er nemlig også aktivt med til at bestemme hvilken type kontekst vi egentlig har med at gøre, og det er en ikke uvæsentlig analytisk og teoretisk pointe.

3.4. Diskursmarkører

De kommunikative betingelser som nærhedssproget opererer under, og som er karakteriseret ved ringe planlægningstid, tæt samarbejde mellem afsender og modtager med deraf følgende behov for implicit eller eksplicit forhandling, og mulighed for pludselige ændringer i enkelte kontekstuelle faktorer, gør at samtalepartnerne har et forstærket behov for et i princippet åbent sæt af sproglige størrelser af metalingvistisk og metadiskursiv art, dvs. størrelser som tillader en at udtrykke noget – ikke om samtalens emne som sådant, men om måden man taler om emnet på, måden man bygger sin tekst op på, og måden man omgås hinanden

gennem sproget på. Sådanne størrelser kaldes diskursmarkører, og de findes i forskellige former, hvoraf nogle også bliver benyttet i distancesproget.⁹

Blandt dem der er mest typiske for nærhedssproget finder vi hovedsagelig simple partikelformede eller partikellignende størrelser, som f.eks. *bon, alors, hein, puis, tu sais, je crois, genre* etc. Overordnet kan man sige at sådanne markører giver modtager en instruktion om hvordan han skal tolke det sagte, f.eks. at et udsagn skal opfattes som produceret med et vist forbehold (*je crois, genre*), at der appelleres til modtagers forståelse/bekræftelse/gode vilje (*tu sais, hein*), at der skiftes perspektiv (*alors*), eller eksistensen af et eller andet uheldigt, men i sidste ende uvæsentligt, diskursivt forhold (*bon*).

Mange af disse markører har en så forholdsvis bred og abstrakt betydning at de med fordel kan anvendes i en lang række kontekster, også uden at kræve lang planlægningstid. Ydermere tillader de i mange tilfælde afsender at 'gå uden om syntaksen' når de enkelte ytringer i en taletur skal forbindes med hinanden, dvs. at den talende kan indsætte en diskursmarkør mellem de to ytringer som alternativ til en underordningsstruktur som hun måske ikke har overblik nok til at kunne konstruere. Således ligger der en ret klar indrømmende betydning i (37) og en resultativ betydning i (38):

(37) ...au niveau d'Amarna actuellement y a plus rien *bon* avec les b / les / je crois qu'y a des circuits qui y vont mais nous: bon on n'y est pas allés (VE, 57)

(38) ... je suis arrivée une demi-heure plus tôt *alors* j'ai dû l'attendre (CT, 4)

Sådanne markører kan også bruges til at forbinde ens egen ytring med modtagers foregående ytring og derved markere relevansen af ens eget indlæg. Markører kan derfor med fordel anvendes hvis der er konkurrence om ordet:

(39) JG. ...on sent que l'auteur a arrêté de faire faire son métier de journaliste pendant le temps de le temps de l'écriture et: ça donne un livre qui est un livre vrai /

⁹ Visse diskursmarkører, som f.eks. *en conséquence, en guise de conclusion, qui plus est* m.fl. bruges formentlig fortrinsvis i distancesproget, hvor man naturligvis også har behov for størrelser der kan angive tekstens struktur. Det er dog næppe tilfældigt at de for distancesproget karakteristiske markører ofte er kompositionelle (dvs. er sammensat af flere størrelser således at helhedens betydning udgøres af summen af de enkelte størrelses betydning), og typisk har et meget klart konceptuelt indhold og evt. en let arkaisk form, mens de for nærhedssproget karakteristiske markører ofte er semantisk uigennemsigtige, simple former.

véritablement écrit, je dis pas que c'est un livre de style mais c'est un livre écrit et ça ça la: ça le le distingue singulièrement e de des biographies de Chirac et autres hommes politiques qu'on a eu depuis quelques années
FX. *et puis* Jean-Didier en homme sérieux qu'il est e: a parlé de: du capital qui est dans ce livre c'est-à-dire e:: le chemin politique de Mitterrand (MP, 8-9)

3.5 Forenklet brug af fleksional morfologi

Det er velkendt at talt fransk morfologisk er langt enklere end det skrevne sprog. Således er flertal i adjektiver og substantiver normalt ikke hørbar, og i substantivsyntagmer markeres pluralis kun en gang, nemlig i determinativet. I verbalsystemet er antallet af tempora og modi reduceret væsentligt, og inden for de enkelte tempora og modi er antallet af former også langt mindre end i skriftsproget, for så vidt som endelserne i singularis og 3. person pluralis ikke er hørbare, og *nous* ofte erstattes af *on* hvis verbal er i 3. person singularis. Der bliver således kun 2. person pluralis tilbage som har en anden hørbar endelse end de øvrige former.

Hvis man sammenligner moderne fransk med latin, som jo er stammoder til alle de romanske sprog, så falder visse forskelle i øjnene. På latin er morfologien langt mere væsentlig end på fransk, og til gengæld er ordstillingen næsten totalt fri. Latin er nemlig et såkaldt ikke-konfigurationelt sprog, hvilket indebærer at konstituenterne i sætninger og syntagmer ikke har en fast rækkefølge, og at delene af et enkelt syntagma ikke en gang behøver at stå samlet i sætningen. Ordstillingen er primært bestemt af teksthensyn, og man kan derfor løbende finde eksempler som (40), hvor kun morfologien signalerer den grammatiske sammenhæng:

(40) Quid nunc vobis faciendum est, *studiis militaribus* apud inventutem *obsoletis*, FORTISSIMIS autem HOMINIBUS AC SUMMIS DUCIBUS partim aetate partim civitatis discordiis ac rei publicae calamitate CONSUMPTIS... (Cicero, *Pro M. Fonteio*, vol. VII, éd. Budé, p.50)
'Que devez-vous donc faire aujourd'hui que *le goût des choses militaires s'est perdu* chez nos jeunes gens, que LES HOMMES VALEUREUX ET LES CHEFS DE GUERRE ÉMINENTS NOUS ONT ÉTÉ ENLEVÉS tant par l'âge que par les discordes civiles et les malheurs qu'a subis la république...'

Fransk derimod har en ret fast ordstilling, både på sætnings- og syntagmeniveau, således at grammatiske roller som subjekt og objekt signaleres via substantiv-

syntagmets placering i forhold til verbet, mens delene af de enkelte syntagmer normalt står samlet et sted i sætningen.

Nu skal man samtidig huske på at det latin vi fortrinsvis kender til, er et skriftsprog, og for så vidt angår klassisk latin, et meget højt udviklet skriftsprog, mens fransk i mange århundreder primært var et folkemål, dvs. et sprog der hovedsagelig blev benyttet til mundtlig kommunikation. Kompliceret morfologi har generelt en tendens til at være en hæmsko for nærhedskommunikation af både planlægnings- og forståelsesårsager, og i kontekster hvor den talende forventes at signalere relevansen i sine ytringer for at kunne opnå eller beholde ordet, er der omvendt mange fordele ved en syntaks der gør ytringer projicerbare på et forholdsvis tidligt tidspunkt i deres produktion, dvs. en syntaks hvor bestemte pladser har bestemte værdier. – Og skulle det undertiden gå galt, så vil kontekst og forhandling mellem samtaleparterne normalt kunne klargøre meningen. Samtidig er der ikke det store behov for at signalere syntagmatisk sammenhæng via morfologien, eftersom dette kan gøres lige så effektivt via prosodien.

4. Særtræk ved fransk talesprog

Herudover er der selvfølgelig særtræk ved uformelt *fransk* talesprog, som ikke er blandt de almene karakteristika ved nærhedssproget.

Disse mere specifikt franske forskelle på nærheds- og distancesproget skyldes i vidt omfang at **standardfransk** er så stærkt **kodificeret**. **Skolenormen** er altdominerende, og den har – i sammenligning med mange andre sprog – ikke flyttet sig særlig meget i flere hundrede år. Talesproget adskiller sig følgelig en del herfra, også blandt højtuddannede, og franskmændene har formentlig af samme grund en udpræget tendens til **sproglig usikkerhed**, dvs. at sprogbrugerne vurderer deres egen produktion som dårlig og fejlbehæftet.

Mange af disse specifikt franske fænomener behandles i Gadet (1989, 1992), Blanche-Benveniste et al. (1991), Blanche-Benveniste (1997), Andersen (2000), samt i tidsskriftet *Recherches sur le français parlé*, som udgives af Claire Blanche-Benvenistes forskergruppe GARS.¹⁰

¹⁰ GARS er en forkortelse for Groupe Aixois de Recherches en Syntaxe.

Selv om jeg ikke her vil gå i detaljer med de for fransk nærhedssprog specifikke udtryksformer, bør det dog nævnes at de if. Blanche-Benveniste (1997: kap. II) groft kan inddeles i to hovedgrupper. I den første gruppe finder vi former og strukturer som ganske vist adskiller sig fra distancesprogets norm, men som ikke desto mindre anvendes hyppigt i alle samfundsgrupper, og som derfor kun ud fra en stærkt præskriptiv synsvinkel kan betragtes som 'fejl'.

Her er der f.eks. tale om **manglende *ne*** ved negation (41); brug af ***est-ce que*** i stedet for inversion i spørgsmål (42); ligefrem ordstilling i delspørgsmål (43); reduktion af *tu* til *t'* (43); brug af ***on*** i stedet for *nous* (44); bortfald af upersonligt subjektspronomen ved verber som *falloir, y avoir* o.l. (45); og **manglende kongruens** f.eks. ved perfektum participium og i konstruktioner med *c'est* (46)-(47):

- (41) non non je t'attendais pas du tout (CT, 1)
- (42) mais sinon *est-ce que* tu es timide ? quand tu connais pas les gens ? (CT, 7)
- (43) alors pourquoi *t'es* éclaté ? (CT, 2)
- (44) ...alors, d'abord ce qu'*on* avait fait tu vois *on* a fait complètement une histoire donc avec les mômes ils ont supercarburés vraiment... (CV, 1)
- (45) *faut* que tu *faut* que tu te rachetes un dictionnaire (MR, 1)
- (46) ...donc dans quelle école étais-tu et quelle(s) activité(s) professionnelle(s) as-tu *fait* dans cette école... (MC, 73)
- (47) ...c'est bien parce que ça fait des livres qu'on retrouve enfin *c'est* pas vraiment des livres mais c'est comme si e sur la pierre y avait des livres... (VE, 52)

I den anden hovedgruppe finder vi former og strukturer som kan betragtes som egentlige **sociolingvistiske markører**, dvs. at de talere der anvender dem 'afslører' sig selv som hørende til en bestemt samfundsgruppe, som kan defineres som en social klasse og/eller en geografisk oprindelse. Sådanne udtryksmåder kan med en vis rimelighed opfattes som 'fejl' i forhold til standardsproget, eftersom de i princippet ikke indgår i 'standardsprogbrugerens' kompetence og ikke genereres af reglerne for denne **sociolekt/dialekt**. Imidlertid er det oftest sådan at forskellige sociolekter/dialekter af samme sprog glider næsten umærkeligt over i hinanden, så det er stadigvæk en delikat sag at tale om 'fejl' her.

Blandt de sociolingvistiske markører i fransk finder man f.eks. **fravær af konjunktiv** hvor denne modus ellers er forventelig (48), brug af *avoir* i stedet for *être* som **hjelpeverb** (49), **non-standard relativsætninger** af forskellige typer

(50) og **manglende genuskongruens** (dvs. overensstemmelse i køn) mellem NP og pronomener (51). Der er her fortrinsvis tale om former der opfattes som vulgære, dvs. som hørende til i de lavere sociale lag.

Derudover finder man visse mere værdineutrale former, der primært opfattes som hjemmehørende i en bestemt geografisk region, f.eks. brug af *passé surcomposé* i hovedsætninger (52) og brug af **fuld delingsartikel** i stedet for præposition *de* efter mængdesudtryk (53):

- (48) C'est incroyable qu'il *est* encore là
- (49) J'*ai* monté à l'étage pour le chercher
- (50) C'est le copain *que* je t'*ai* parlé
- (51) Ces filles, *ils* sont quand même bizarres
- (52) J'*ai eu couru* le marathon
- (53) On a mangé beaucoup *du* poisson

Det gælder for mange af udtryksformerne i begge grupper at de ofte er meget ældre end man umiddelbart skulle tro, og de er derfor ikke nødvendigvis et tegn på **sprogforandring**. Dette er interessant at holde sig for øje både i en forskningsmæssig sammenhæng, hvor visse non-standardudtryksformer har været analyseret som tegn på radikale ændringer i sprogets struktur, og også i en mere almen samfundsmæssig sammenhæng, eftersom de nævnte udtryksmåder af præskriptivistisk indstillede sprogbrugere ofte ses som et tegn på sprogets uigenkaldelige forfald. – At en sådan frygt i vidt omfang er ubegrundet, understreges af at det der nu om dage betragtes som 'fejl', faktisk i visse tilfælde har været betragtet som det mest korrekte i tidligere tider (fx. *il* udtalt som /i/, dvs. uden /l/ foran konsonant).

5. Metodiske indfaldsvinkler til studiet af det talte sprog

Lidt groft kan man sige at der findes tre overordnede indfaldsvinkler til talesprogets grammatik, dvs. dets morfologi og syntax. Dels en metode der minder meget om den der anvendes i 'traditionel' grammatik; dels variationsanalysen, der måske er mere kendt under betegnelsen 'kvantitativ sociolingvistik'; og endelig kan man søge at anvende interaktionelle begreber i sin analyse.

Det er ikke sådan at de tre omtalte indfaldsvinkler til talesprogets grammatik altid bruges 'rent'. Man kan ofte i litteraturen finde at en forsker overordnet placerer sig inden for et af **paradigmerne**, men alligevel benytter elementer fra et andet til at forklare sine data.

5.1 'Traditionel' grammatik

En række fremtrædende talesprogsforskere, bl.a. Claire Blanche-Benveniste og hendes GARS-kolleger i Aix-en-Provence, laver det jeg kalder 'traditionel' syntaktisk analyse. Med 'traditionel' mener jeg på ingen måde at der er tale om en gammeldags form for grammatik, eller at disse forskere ikke har originale bidrag til syntaktisk teori, men derimod at **analysemetoden** som sådan er traditionel.

Den består nemlig i at man samler en række **data** (fortrinsvis autentiske, men evt. også selvopfundne) og derefter udfører sin analyse på enkeltstående eksempler uden i særlig høj grad at tage hensyn til deres videre **kontekst** og til hvem der har produceret dem. Man kan herigennem nå frem til en form for **talesprogsgrammatik**, der beskriver de for talesproget karakteristiske strukturer, ligesom *Fransk Grammatik* og lignende værker beskriver de for standardsproget karakteristiske strukturer. Analysen kan være mere eller mindre rent taksonomisk/deskriptiv, eller den kan lægge en eller anden forklarende og eksplicit teoretisk vinkling ned over strukturerne. Der findes en række forskellige konkurrerende teorier på markedet, som det vil føre alt for vidt at komme ind på her.

Vi har i det foregående set flere eksempler på 'traditionelt' orienterede analyser af talesprogsfænomener.

5.1.1 Datamaterialets art

Et spørgsmål der rejser sig i forbindelse med denne tilgang til det talte sprog er i hvilket omfang man bør bruge hhv. **autentiske** (eller 'attesterede') og **selvopfundne eksempler**. Ældre grammatikere har undertiden skrevet om 'talesprog' udelukkende med brug af eksempler som de selv fandt på, suppleret med eksempler fra skrevne tekster (romandialoger og lign.). Det er der mig bekendt ingen seriøse talesprogsforskere der gør nu om dage, men der er forskel på hvor stift folk holder på nødvendigheden af udelukkende at bruge **attesterede** eksempler.

Nogle mener det er alfa og omega, mens andre overvejende anvender autentiske eksempler, men supplerer dem med konstruerede eksempler.

Et selvopfundet eksempel er selvfølgelig ikke et egentligt talesprogseksempel, men vi har allesammen alligevel en fornemmelse af at visse strukturer og vendinger er typiske for talesproget og sjældne i skriftsproget. Fordelen ved selvopfundne eksempler er at man kan beskrive en mulig struktur også selv om man ikke lige kan finde den i sit **korpus**, dvs. sit autentiske datamateriale, og at man kan manipulere med strukturerne for at få nogle kontraster frem som ikke fremgår med lige så stor tydelighed af korpuseksempler. Således kan man bruge konstruerede eksempler som de følgende til at demonstrere at det ikke er uden betydning om dislokerede (eller 'ekstraponerede') elementer står til venstre eller til højre for kernesætningen, eftersom (54) og (54') ikke ville blive anvendt i de samme kontekster:

(54) Tu l'as lu, *le dernier Goncourt* ?

(54') *Le dernier Goncourt*, tu l'as lu ?

Således kunne (54) f.eks. anvendes i en kontekst hvor afsender står og kigger på modtagers boghylde og får øje på den omtalte roman, mens (54') f.eks. kunne anvendes i en kontekst hvor afsender og modtager lige har talt om den roman der fik Renaudot-prisen og nu skifter til et andet emne, nemlig Goncourt-prisen.

Ulempen ved denne type data er at man ikke kan være sikker på at der rent faktisk er tale om strukturer og vendinger der er hyppigst i talesproget. Faktisk kan visse typer selvopfundne eksempler, som f.eks. det i (55), ved en empirisk undersøgelse vise sig at være yderst sjældne i *både* skrift og tale (jf. Blasco-Dulbecco 1999):

(55) Moi, mon frère, sa moto, le pneu, il est cassé

Den type eksempler kan dog forsvares med at de manifest er mulige, og at det at en struktur er sjælden, ikke er ensbetydende med at den er uvæsentlig for beskrivelsen af sproget.

Mod brugen af selvopfundne data kan man også indvende at, hvis man udelukkende bruger den slags eksempler, kan man gå glip af mange strukturer som man simpelthen ikke er opmærksom på, ofte fordi de adskiller sig radikalt fra den norm der gælder for standardsproget, eller fordi de hører hjemme i temmelig

specielle kontekster, som kun de mest fantasifulde umiddelbart vil kunne komme i tanker om. Man vil yderligere mangle **intonationen**, som er overordentlig væsentlig for tolkningen af konkrete talesprogsstrukturer, og man vil selvfølgelig savne en kontekst. Herved risikerer man ubevidst at lægge både en intonation og en kontekst ned over sine eksempler, som forhindrer en i at se visse mulige tolkninger, og som derfor kan føre til at man afviser visse strukturer som uacceptable, selv om de rent faktisk er attesterede.

5.1.2 Sætningsbegrebet

Et særligt fremtrædende problem i forbindelse med 'traditionel' syntaktisk analyse af det talte sprog er det faktum at sætningsbegrebet, der jo udgør den øverste **analyseenhed** i skriftsproget, kun vanskeligt kan anvendes på spontant talesprog. Det er der flere grunde til.

For det første er det ofte svært at afgøre om man har med en **kompleks sætning** eller med flere **simple sætninger** at gøre:

(56) ...et à un moment y a une sœur qui va prier tu vois, et le curé arrive et commence à lui donner des grands coups de couteau et tout tu vois, et à ce moment-là tu vois, on avait planqué un [sic] espèce de foie tu vois et puis des abats atroces et tout tu vois c'est ça qu'était le pied... (CV: 7)

For det andet finder man strukturer der semantisk minder om **underordning**, men uden konjunktion, som i (57), hvor der synes at være tale om enten en betingelse (= 'si on part à Assouan...') eller om en temporal forbindelse (= 'quand on part à Assouan...'):

(57) ...et puis en plus on part à Assouan, c'est des/ il y a des rotations d'avions (VE: 31-32)

For det tredje kan man finde tilsyneladende underordnede sætninger som ikke er underordnet en hovedsætning i deres umiddelbare nærhed, men snarere en der befinder sig et andet sted i teksten, eller som er underforstået. I (58) f.eks. kan de fremhævede årsagssætninger i T5 i bedste fald analyseres som underordnet udsagnet i T1 (*avec mon père je peux pas sortir le dimanche*), men vi kan ikke så godt postulere en simpel diskontinuerlig struktur som ignorerer det mellemliggende

materiale i T2-5, eftersom de fremhævede sætninger har en klar **retorisk/argumentativ forbindelse** til dette mellemliggende materiale:

- (58) T1 A. ...avec mon père je peux pas sortir le dimanche
T2 B. MEme pour aller en FAC?
T3 A. (h) pour aller en/
T4 B. pour aller e::n comment que ça s'appelle eu:h en bibliothèque?
T5 A. mais je vais lui dire moi Nadia m'a dit c'est pas la peine que tu le lui demandes tu lui dis, (h) j'ai dit à Nadia moi je le lui dirai, parce que j'ai à travailler,,
parce que pour lui le dimanche on a pas à être dehors parce qu'y a rien, c'est ridicule,, tu comprends? (CT: 19)

Nu kunne man forestille sig at man i stedet for sætningen kunne bruge det syntaktiske begreb som på fransk hedder *proposition* og på engelsk *clause*. Disse termer betegner enheder som er mindre end en sætning, idet der blot er tale om en **subjekts/prædikatskonstruktion**, hvor prædikatet godt kan være et infinit verbal (evt. med underforstået subjekt).¹¹ At bruge *propositions* som analyseenheder i forbindelse med talesproget kunne løse problemer som dem vi lige har set i eks. (56)-(58), men begrebet kommer til gengæld til kort overfor ytringer som (59), hvor der slet ikke er noget verbal:

- (59) Lui, pas de problème !

Endvidere kan man i talesproget finde såkaldte **double-bind-strukturer** (Franck 1985), hvor to *propositions* (*das war also im Jahre 1907* og *also im Jahre 1907 bin ich geboren*) tilsyneladende deler en konstituent, uden at helheden dog udgør en grammatisk sætning:

- (60) *das war / also im Jahre 1907 / bin ich geboren*

¹¹ Termen 'proposition' findes også på dansk, men her betegner den – ligesom det engelske ord *proposition* (og også undertiden det franske ord) et logisk/semantisk, og ikke et syntaktisk begreb. Der findes ikke mig bekendt et fuldt dækkende dansk ord for den syntaktiske enhed der sigtes til med 'proposition' og 'clause'.

Når det gælder **diskursanalyse** af talesproget kan man foreslå andre typer af enheder, f.eks. **prosodiske enheder** (tonegrupper eller intonationsenheder)¹², **semantiske enheder** (prædikationer eller propositioner i logisk forstand)¹³ eller **pragmatiske enheder** (talehandlinger, 'moves', eller turkonstruktionelle enheder)¹⁴, men disse løser ikke problemet med den strengt syntaktiske analyse.

Nogle forskere (Langacker 1995; Ono & Thompson 1995) har dog inden for de senere år foreslået at man kunne arbejde med noget de kalder '**konstruktionsenheder**' eller '-skemaer' (*constructional units* eller *constructional schemas*). Disse skal opfattes som abstrakte mønstre for hvordan man prototypisk danner forskellige typer af syntaktiske enheder og gradvist udvider eller forbinder disse enheder. Opbygningen af længere sekvenser i talesproget sker netop **inkrementelt**, eller trinvist, og først og fremmest med henblik på at de enkelte enheder der indgår i sådanne sekvenser, skal passe ind og være meningsfyldte i en strengt lokal kontekst, hvorfor man undertiden vil kunne konstatere at den syntaktiske og/eller semantiske sammenhæng globalt set bryder sammen.

5.2 Variationsanalyse

Variationsanalyse, eller **kvantitativ sociolingvistik**, er et paradigme som oprindeligt er udviklet af amerikaneren William Labov til brug inden for fonologien, og som bl.a. er blevet anvendt til at redegøre for sprogforandring.

Med denne tilgang søger man at afdække i hvilke sociale grupper og hvilke sproglige registre de eksisterende **varianter** af visse såkaldte sproglige **variable** (som f.eks. et fonem der kan have forskellige udtaler) fortrinsvis anvendes, hvilke **sociale konnotationer** varianterne har, og hvordan bestemte varianter kan brede sig fra en socialgruppe til en anden for evt. at føre til forandringer i standardsproget på lidt længere sigt.

Der skal være tale om **frie variable**, dvs. at de undersøgte varianter ikke må bestemmes af den rent sproglige kontekst. Ydermere må brugen af en af de undersøgte varianter i modsætning til en anden ikke medføre betydningsforskel. En

¹² Jf. f.eks. Halliday (1985), Chafe (1988).

¹³ Jf. f.eks. van Dijk (1983).

¹⁴ Jf. f.eks. Searle (1969), Sinclair & Coulthard (1975), Roulet & al. (1987), Sacks, Schlegloff & Jefferson (1974).

fri variabel har vi f.eks. i udtalen af bogstavet 'r' i et ord som *rose* på fransk. Det har tre varianter idet det kan realiseres som tungespids-r, usnurret bagtunge-r, eller rullet bagtunge-r, som den talende 'selv vil' (dvs. naturligvis afhængigt af hvilken regional/stilistisk variant hun taler), uden at det skaber forståelsesproblemer eller medfører nogen betydningsforskel. I modsætning hertil er udtalen af substantivernes flertals-'s' på engelsk en **bunden** variabel, fordi dette 's' realiseres som /z/ efter stemte lyd, som i ordet *beds* /bɛdz/, som /s/ efter ustemte lyd, som i ordet *jets* /dʒɛts/ og som /ɪz/ efter en sibilant, som i ordet *houses* /haʊzɪz/.

Et simpelt og klassisk eksempel på den variationistiske tilgang er Labovs undersøgelse af brugen af ordfinalt eller prækonsonantisk postvokalisk /r/ (dvs. i konteksten _Vr(C)#) i New York City, som i f.eks. (61), der kan udtales enten med eller uden /r/: [fɔrθflo:r] eller [fɔθflo:]:

(61) fourth floor

Labov gik ind i forskellige stormagasiner i New York og spurgte efter en afdeling som han vidste befandt sig på fjerde sal, og noterede derefter om svareren udtalte det postvokaliske /r/ eller ej. Det korrelerede han med stormagasinerens image, dvs. hvilket klientel de fortrinsvis henvendte sig til. Det viste sig, at jo mere prestigefyldt forretningen var, jo større var sandsynligheden for at /r/ blev udtalt. Undersøgelsen her blev lavet på et meget tidligt stadium i variationsanalysens historie. Metoden er siden blevet forfinet, således at man omhyggeligt inddeler informanterne i **socialgrupper** på basis af faktorer som alder, køn, geografisk oprindelse, uddannelsesniveau og erhverv, og afprøver den variabel man er interesseret i i flere forskellige **stillag**, f.eks. fri samtale, formel samtale, oplæsning og ordlister. Datamaterialet vil derfor oftest være **eliciteret** i større eller mindre grad, dvs. at forskeren bevidst har søgt at få informanterne til at producere noget sprog af en bestemt art. Materialet består desuden tit for en stor dels vedkommende i **samtaler/interviews** mellem forskeren og de udvalgte informanter.

På baggrund heraf kan man opstille et såkaldt **kvantitativt variationsindeks** for den variabel man er interesseret i. Herved måler man hvor og hvor ofte en given informant bruger den ene frem for den anden variant af variabelen (altså [r] overfor [Ø] i eksemplet). Hvis varianternes forekomst kan korreleres med ikke-sproglige

faktorer som socialgruppetilørsforhold eller stilleje, så er der tale om en **sociolingvistisk variabel**.

Denne metode er også blevet anvendt inden for syntaks.¹⁵ F.eks. kunne man forestille sig at undersøge om brugen af de forskellige mulige **spørgsmålskonstruktioner** i standardfransk, (62)-(63'''''), skulle være knyttet til socialklasse eller stilleje. Det har bl.a. Coveney (1996) gjort:

- (62) Vas-tu être muté à Genève ?
- (62') Est-ce que tu vas être muté à Genève ?
- (62'') Tu vas être muté à Genève ?
- (63) Quand partiras-tu ?
- (63') Quand est-ce que tu partiras ?
- (63'') Tu partiras quand ?
- (63''') C'est quand que tu partiras ?
- (63''''') Quand c'est que tu partiras ?
- (63''''''') Quand tu partiras ?

Overordnet kan man forestille sig to tilgange til syntaktisk variationsanalyse. En **semasiologisk** tilgang, der tager udgangspunkt i selve tegnet og dets **form** (f.eks. interrogative sætningstyper), og en **onomasiologisk** tilgang, der tager udgangspunkt i et begreb, dvs. et **indhold** (f.eks. spørgsmål).

Hvis man vælger den første tilgang, vil man undersøge syntaktiske strukturer der formmæssigt ligner hinanden meget og som ikke medfører væsentlige **betydningsforskelle**. Problemet er imidlertid at det er langt sværere at sige at to forskellige syntaktiske konstruktioner ikke medfører betydningsforskel, end det er at sige at to forskellige fonemudtaler ikke gør det. Hvor og hvordan trækkes grænsen mellem den helt frie variation og variation som er betinget af betydningsmæssige eller kontekstuelle faktorer? Mht. til spørgsmålskonstruktioner kan der f. eks. være forskel på hvor insisterende en form er, eller på hvordan **informationsstrukturen** er (dvs. hvordan gammel og ny information er fordelt i sætningen), forskelle som gør at det ikke er ligegyldigt hvilken struktur man anvender. Således synes (64) og (65) intuitivt ikke ækvivalente:

¹⁵ Se også A. B. Hansen (1999).

- (64) Qu'est-ce que tu veux ?
 (65) Tu veux quoi ?

Hvis man vælger den onomasiologiske tilgang, går man ud fra en overordnet **kommunikativ intention** og ser på hvordan den kan udtrykkes sprogligt. Her får man et problem med afgrænsningen af **undersøgelsesfeltet**. Hvordan skal man f.eks. definere et spørgsmål? Hvis man siger at spørgsmål søger at indhente en oplysning hos modtager, så er man nødt til at medtage en række såkaldt indirekte talehandlinger. Således vil (66) i mange kontekster lægge op til et be- eller afkræftende svar, og (67) vil i den angivne kontekst normalt forvente en vejledning fra modtager, dvs. at afsender indirekte kommunikerer spørgsmålet *Qu'est-ce que je dois faire ?*:

- (66) Il paraît que tu vas être muté à Genève ?
 (67) [Passager til kontrollør ved indgangen til metroen] Mon ticket ne passe pas

Omvendt må retoriske spørgsmål som (68), der netop ikke forventer – og sjældent får – et svar, eller indirekte anmodninger som (69) (der primært søger at bevæge modtager til at handle ikke-verbalt), udelukkes ifølge definitionen:

- (68) Le Pape est-il catholique ?
 (69) Pourriez-vous me passer le sel ?

Men især **indirekte talehandlinger** kan findes i et utal af former, og ytringsfunktioner kan overlappe hinanden i praksis, så ikke alene bliver éns definitioner vanskelige at anvende på konkrete eksempler, men det bliver også et problem at opfatte de mulige varianter som medlemmer af et egentligt paradigme. På baggrund af ovenstående forekommer den variationelle tilgang efter min mening mest velegnet til syntaks (i modsætning til fonologi) hvis analysens genstand er en sammenligning af strukturer der hører hjemme i standardsproget med andre strukturer som er genstand for fordømmelse, f.eks. de forskellige former for non-standard interrogativer eller relativsætninger, som i følgende eksempler:

- (70) Tu vas-ti à Paris ?
 (71) Pourquoi que tu vas à Paris ?

- (72) Voilà un truc que je me sers jamais
 (73) C'est la bonne femme que j'ai parlé avec elle l'autre jour

Det er naturligvis overordentlig interessant at få klarhed over om sådanne strukturer bruges af alle talere i større eller mindre omfang, eller om de rent faktisk kun forefindes i visse nogenlunde klart afgrænselige samfundsgruppers sprogbrug.

5.3 Interaktionsanalyse

Som en tredje mulig indfaldsvinkel kan man prøve at se på om talesprogets formelle karakteristika kunne have noget at gøre med hvordan mennesker interagerer. Her kommer vi ind på områder som konversationsanalyse og høflighedsteori. Hvis man ønsker at indgå i et frugtbart socialt fællesskab med andre mennesker, så må man underlægge sig en række bindinger på hvordan man taler med og til hinanden, og disse bindinger kunne tænkes at have en indflydelse på i hvert fald visse aspekter af den sproglige struktur.

Konversationsanalysen er en mikrosociologisk retning der udspringer af den såkaldte **etnometodologiske** skole, der blev grundlagt af amerikaneren Harold Garfinkel. Etnometodologi er studiet af hvilke metoder et samfunds medlemmer selv benytter for at forstå deres omverden og hinanden. Det understreges at der netop er tale om **metoder**, og ikke om **regler**, dvs. medlemmerne er aktivt orienteret mod nogle sociale **normer** som de kan vælge at følge eller ej, og som de også kan manipulere med, med forskellige forudsigelige resultater til følge. Der lægges megen vægt på den gensidige afhængighed mellem **praksis** (dvs. medlemmernes handlinger) og **kognition** (dvs. deres viden), således at medlemmernes kendskab til de sociale normer opnås i konkrete interaktioner, og resultatet af sådanne interaktioner kan føre til ændringer i normerne.

Konversationsanalysen (CA), som er grundlagt af amerikanerne Harvey Sacks og Emanuel Schegloff (f.eks. Sacks 1992), koncentrerer sig, som navnet antyder, om **verbal interaktion**. CA tager udgangspunkt i uformelle samtaler, som anses for den fundamentale form for sprogbegivenhed, således at alle andre former for sprogbrug kan analyseres som motiverede afvigelser fra de normer der gælder for konversation.

I modsætning til sociolingvistikken interesserer CA sig ikke synderligt for **eksterne sociale faktorer og kategorier**, såsom samtaleparternes alder, køn,

ægteskabelige status, erhverv, uddannelsesniveau, geografiske oprindelse, osv. Det antages eksplicit at sådanne faktorer kun er relevante i det omfang parternes orientering imod dem kommer direkte til udtryk i interaktionen. At hævde dem som fundamentale forklarende faktorer er ifølge CA potentielt vildledende, for det er så langt fra alle 'objektive' sociale attributter ved parterne der vil være relevante ved en given lejlighed. F.eks. er det ikke nødvendigvis relevant at en mand 'objektivt set' er direktør for et multinationalt firma og medlem af borgerrepræsentationen i sin kommune, for at kunne forstå og redegøre for hvordan han snakker med sit 4-årige barnebarn. Vi kan ikke udelukke at det kan være relevant, men i så fald er det noget der må påvises ved **mikroanalyse** (dvs. analysen af detaljerne i den enkelte interaktion), ikke noget vi kan tage for givet.

Ydermere kan kontekstuelle faktorer forhandles, og deres betydning kan variere inden for rammerne af en enkelt sprogbegebenhed. F.eks. vil det sandsynligvis være relevant for en samtale mellem to givne personer at en af dem er læge, hvis den anden interaktant er til konsultation på vedkommendes klinik. Relevansen af den førstes profession kan imidlertid reduceres eller endog forsvinde senere i interaktionen hvis de to kender hinanden personligt og begynder at snakke om muligheden af en fælles middag den følgende uge. I modsætning til variationsanalysen, som overvejende er kvantitativ, så er CA altså overvejende en **kvalitativ** analysemåde.

CA tager udgangspunkt i **turtagning**, dvs. det fænomen at deltagerne i en samtale normalt skiftes til at sige noget. Det kan umiddelbart forekomme som en noget banal observation, men den har vidtrækkende strukturelle konsekvenser for de enkelte ytringer og taletures længde, form og indhold. Ud fra turtagningen søger man så at afdække, beskrive og forklare både simple og mere komplicerede **samtalestrukturer** (turpar, handlingskæder m.m.), og hvordan disse bl.a. kan påvirke sproglig form.

Studiet af **sproglig høflighed** – eller med et bedre ord *face work* (på fransk *travail de figuration*), eftersom der er tale om et noget bredere høflighedsbegreb end vi opererer med i dagligdagen – er en underdisciplin af pragmatikken, der igen har sit udspring i mikrosociologien, nemlig i dette tilfælde amerikaneren Erving Goffmans (1967) **strategiske interaktionisme**. Den mest kendte version af

høflighedsteorien er udviklet af to antropologiske lingvister, Penelope Brown & Stephen Levinson (1987).¹⁶

Meget kort fortalt, så hævder denne teori at alle et samfunds medlemmer har to 'ansigter', et positivt og et negativt. Det **positive ansigt** defineres som vores selvforståelse og vores ønske om at vi selv og vore værdier skal blive påskønnet af andre. Det **negative ansigt** er vores personlige territorium (i både konkret og overført forstand), herunder vores ønske om handlefrihed og om ikke at blive påtvunget noget vi ikke ønsker. En lang række sociale handlinger kan ses som mere eller mindre **truende** for enten det ene eller begge disse ansigter, som regel modtagers, men også undertiden afsenders, og sådanne handlinger kræver derfor at der anvendes en af flere mulige overordnede høflighedsstrategier hvis den interaktionelle balance skal kunne opretholdes.

F.eks. vil man normalt ikke banke på hos sin nabo og sige:

(74) Giv mig noget sukker!

Hvis man ikke kender naboen særlig godt, og især hvis han umiddelbart forekommer at tilhøre en anden socialgruppe end en selv (f.eks. ved at være meget ældre), vil man snarere vælge en udpræget **negativ høflighedsstrategi**, dvs. en strategi der først og fremmest er rettet mod opretholdelse af naboens negative ansigt:

(75) Undskyld jeg forstyrrer, men jeg er lige ved at bage en kage og nu opdager jeg at jeg har glemt at købe sukker. Jeg skal bare bruge 100 g. Jeg kunne vel ikke få lov at låne lidt af Dem?

Hvis man kender naboen godt og har et venskabeligt og uformelt forhold til ham, vil man være tilbøjelig til at vælge en **positiv høflighedsstrategi**, dvs. en strategi som appellerer til naboens positive ansigt:

(76) Hej, Jesper! Hvordan går det? Gud, I har fået malet entréen. Hvor er det flot! Ved du hvad, er det ikke bare kvajet – jeg er ved at bage en kage, og så opdager jeg pludselig at jeg har glemt at få købt noget sukker. Kunne du låne mig lidt?

¹⁶ Se også Hansen (1998b).

CA og høflighedsteorien kan i vidt omfang kombineres og har i flere tilfælde vist sig som frugtbare forklaringsmekanismer i forbindelse med konkrete sproglige strukturer. Et fransk eksempel kunne være Stewarts (1995) analyse af brugen af *on* i interaktion.

Det er ofte blevet bemærket at *nous* i det uformelle talesprog i vid udstrækning synes at blive erstattet af *on*, hvilket typisk er søgt forklaret ved morfologiske forhold. Således tilvejebringer brugen af *on* en simplicifering af verbalbøjningen, eftersom verbet efter dette pronomen står i 3. person ental, en form som lydlig er identisk med 1. og 2. person ental, og ved verber af 1. bøjning, som jo er langt de fleste, også med 3. person flertal. Denne forklaring er uden tvivl korrekt et langt stykke hen ad vejen, men Stewart peger dog på det meget interessante forhold at *on* er et semantisk/referentielt maksimalt ubestemt pronomen, idet det kan betyde både ± 1 . person, ± 2 . person, ± 3 . person, $\pm$ flertal og $\pm$ generisk, således som eks. (77)-(81) viser:

- (77) Hier, PIERRE ET MOI, *on* est allés au cinéma
 (78) *On* dit souvent que..., mais MOI, JE ne suis pas d'accord
 (79) A. Alors, *on* se voit demain à 6 hrs.? – B. D'accord
 (80) A. Alors, VOUS êtes allés au restaurant ? – B. Non, *on* a décidé d'aller voir un film à la place
 (81) J'ai demandé AU SECRÉTARIAT, et *on* m'a dit que...

Ydermere er *on* i konkrete tilfælde ofte referentielt flertydig, selv når konteksten tages i betragtning, og tvinger ikke nødvendigvis afsender eller modtager til at lægge sig fast på en bestemt værdi. Pronominet kan derfor anvendes strategisk i *face work*-øjemed, fordi man undgår en for præcis tilskrivelse af agentivitet, og derfor også en for præcis ansvarstilskrivelse. Eks. (82) illustrerer hvad der er tale om:

- (82) T1 W. *on* fait toujours priorité au cinéma mais...
 T2 D. le cinéma c'est le grand public c'est le mercredi les films changent le mercredi on va pas changer nous
 T3 W. oui je ne dis pas le contraire mais quand on a une pièce d'Ionesco on passe après (Stewart, 1995: 217)

½ Eksemplet er taget fra et redaktionsmøde på avisen *Lyon Matin*. W er journalist og anmelder, mens D er chefredaktør. Ws hensigt er at anfægte avisens tradition med at lade biografanmeldelser få forrang i onsdagsudgaven, idet hun selv har skrevet en teateranmeldelse som hun gerne ser trykt. *On*'s reference i T1 er mildest talt vag, eftersom det både kan referere til D, til redaktionen som helhed, inkl. W, eller referere generisk, dvs. til hvordan tingene i almindelighed forholder sig på avisredaktioner. Ved at bruge *on* på denne måde undgår W at true Ds ansigt ved at identificere ham som ansvarlig for det forhold hun er utilfreds med, og hun undgår derfor også at han går til 'modangreb'.

I samme eksempel ser vi ligeledes hvordan *on*'s reference kan skifte fra en ytring til den næste: I T2 refereres der eksplicit til 1. person flertal (som dog i sig selv er en referentielt upræcis form), mens de to forekomster i T3 snarere må opfattes som refererende til afsender selv, omend den generiske værdi også synes at spille en rolle.

6. Dataindsamling og transskription

Præcis hvilke data man er interesseret i, og hvordan man bærer sig ad med at indsamle dem, afhænger naturligvis af den overordnede metodiske indfaldsvinkel, men der er dog en række problemstillinger som er fælles for alle der forsker i autentisk talt sprog (jf. f.eks. Milroy 1987).

Helt fundamentalt er der nogle problemer knyttet til selve det at optage talt sprog på bånd, hvilket er uomgængeligt nødvendigt eftersom det i praksis er umuligt at huske et tilstrækkeligt antal sætninger med både kontekst og strukturelle detaljer til at man kan lave analyser efter hukommelsen. Men så snart man sætter en båndoptager op foran folk, opstår det såkaldte '**observatørens paradoks**'. Hermed menes at ens forskningsgenstand – i nærværende sammenhæng det talte sprog – uundgåeligt påvirkes blot ved at blive observeret og at forskeren derfor i princippet aldrig kan få adgang til sproget som det bruges når de talende ikke bliver observeret. Dette kan være tilfældet i større eller mindre grad, og vil ikke have lige stor betydning for alle typer forskningsprojekter, men det er et faktum som må tages med i betragtning når man laver sine analyser.

Der findes dog forskellige teknikker til at forsøge at reducere virkningen af observatørens paradoks, og under alle omstændigheder synes de talendes bevidsthed om at blive optaget på bånd som oftest at mindskes helt af sig selv hvis optagelsen står på i længere tid.

Man kunne selvfølgelig forestille sig at komme uden om paradokset ved at foretage **skjulte optagelser**, og det har da også været gjort (f.eks. Traverso 1996). Generelt anses det dog for uetisk og bør undgås. Hvis man benytter sig af skjulte optagelser, skal man i hvert fald indhente samtlige informanternes **tilladelse** til at bruge materialet før man lader det komme ud til en videre kreds – og helst også før man overhovedet påbegynder sin analyse.

Selv hvis optagelserne er lavet med informanternes vidende, bør man, før de offentliggøres, i videst muligt omfang sørge for at **slette oplysninger** som kan føre til identifikation af informanterne, især hvis det sagte på nogen måde kan opfattes som ømtåleligt. – Med mindre naturligvis der er tale om optagelser fra massemedierne.

Det næste spørgsmål er så om man skal lave sine egne optagelser eller anvende allerede eksisterende optagelser.

At benytte **egne korpora** har den klare fordel at man normalt selv vil have været tilstede ved optagelserne og derfor bedre kan tolke indforståetheder, deiktiske referencer o.l. Man kan i princippet også få alle de oplysninger om informanterne som man mener at have brug for, f.eks. til en variationistisk analyse. Og endelig vil man kunne lave typer af optagelser der måske ikke er tilgængelige på forhånd.

Der er dog nogle praktiske problemer forbundet med at lave sine egne optagelser. For det første skal det tekniske udstyr være af en vis kvalitet, både når man optager og når man efterfølgende **transskriberer** (dvs. udskriver det sagte på papir). Det kan nemlig være helt utrolig vanskeligt at høre hvad der egentlig bliver sagt på en optagelse af uformelt samtaleprog, især hvis der er flere deltagere i samtalen. Dernæst er det vanskeligt og tager meget lang tid at oparbejde et tilstrækkeligt stort og varieret korpus, f.eks. til en variationistisk analyse, i særdeleshed hvis man forsker i et fremmedsprog og ikke har det samme sociale netværk i det fremmede land som man har hjemme.

Derfor kan man have interesse at anvende, eller i hvert fald supplere med, allerede **eksisterende korpora** optaget af andre forskere. Fordelene er her at man

dels reducerer byrden med optagelse og transskription til et absolut minimum, og at ens korpus alt andet lige vil kunne blive mere varieret.

Ulemperne er at man ingen kontrol har over optagelsernes kvalitet. Faktisk kan man ikke en gang være sikker på at de oprindelige optagelser stadig eksisterer (måske foreligger kun transskriptionerne), og det er et stort problem, dels fordi man så ikke kan tage prosodien til hjælp i sin analyse, dels fordi man selv på det strengt lingvistiske plan (dvs. hvilke ord der rent faktisk bliver sagt) aldrig kan stole 100% på at en transskription er korrekt – heller ikke en man selv har lavet. Ydermere kan man ikke altid vide sig sikker på om optagelserne er opnået ved hjælp af en eller anden form for elicitation, ejheller på om der er redigeret i dem, og der kan mangle oplysninger om informanter og kontekst som er væsentlige for ens analyse.

Et andet relevant spørgsmål er om man ikke, i stedet for lydbånd, med fordel kunne benytte **videobånd**. De sidstnævnte har den fordel at de ikke alene tillader forskeren at se de **fysiske omgivelser** for samtalen, men også muliggør studiet af **gestik, mimik, proksemik** (studiet af kropssproget hos mennesker der er i nær interaktion) og **øjenbevægelser**.

Inden for CA har især Goodwin (1981) demonstreret øjenbevægelseres betydning for produktionen og analysen af sproglige ytringer. Det følgende er et klassisk eksempel, der viser hvordan J gradvist bygger sin sætning op efter hvilken af samtaleparterne det momentant lykkes ham at få øjenkontakt med:

- (83) J: ..... D ..... D .....
I gave, I gave u p smo king ci garettes:..
D: ..... X .....
=yeah.
(0.4)
J: ..... B ..... A .....
I-uh: one- one week ag o toda: y. actua lly
B:
A: ..... B ..... J .....

I eksemplet (fra Goodwin 1981, 131) er øjenbevægelserne noteret oven over ordene, således at en ubrudt linie indikerer at den angivne person ser på en anden deltager i samtalen, hvis forbogstav er angivet i starten af den ubrudte linie. J

begynder således at se på D da han er midt i ordet *up*, men flytter sit blik midlertidigt efter første stavelse af *smoking*.

Der er tale om en interaktion mellem to ægtepar, J og B på den ene side og D og A på den anden. J har som det ses svært ved at fange de andres blik og synes at bygge sin sætning gradvist op efter hvem han momentant har øjenkontakt med. Således synes oplysningen om at han er holdt op med at ryge umiddelbart at være rettet mod D og A, eftersom det næppe kan være nogen nyhed for hans kone B. Da hverken D eller A dog synes at være rigtig interesserede, flytter J sit blik over på sin kone B og tilføjer at det nu er en uge siden han holdt op – hvilket godt kunne være af interesse for hende. Da han imidlertid ikke opnår øjenkontakt med B, men derimod omsider med A, tilføjer han adverbialt *actually* for at afslutte sin taletur med øjenkontakt med i hvert fald en modtager. En analyse som denne, som i øvrigt har vakt stor opmærksomhed blandt lingvister, ville naturligvis ikke være mulig uden videooptagelser.

Det der taler imod brugen af videooptagelser, er naturligvis at man herved normalt vil forstærke observatørens paradoks, idet videokameraer i reglen er mere iøjnefaldende, og derfor sværere for informanterne at abstrahere fra, end moderne små båndoptagere. Ydermere skal man, hvis man ønsker at studere ting som øjenbevægelser og mimik, helst have et kamera rettet mod hver af informanterne, hvilket kun vil virke mere generende. Hvis man ønsker at holde sig til den lingvistiske og prosodiske information, forekommer det heller ikke særlig nødvendigt at bruge videooptagelser, eftersom der normalt vil være en vis **redundans** mellem **kanalerne**, dvs. at information som formidles i den visuelle kanal som oftest også vil komme til udtryk i den lydige kanal i en eller anden form. Det vil følgelig kun ret sjældent være uforståeligt hvad der tales om, selv om kun den lydige kanal er bevaret.

Hvis man benytter sig af eliciterede data, kan spørgsmålet om informanternes **pålidelighed** rejse sig, i særlig grad hvis man beder dem om at bedømme **acceptabiliteten** af konstruerede eksempler. Mange lingvister har erfaring for at informanter med lavere niveauer af boglig uddannelse ofte kan have vanskeligt ved at skelne mellem det syntaktiske og det semantisk/pragmatiske niveau i sådanne eksempler og derfor accepterer eksempler der giver mening, uanset om eksemplernes form er højst tvivlsom. Omvendt vil mere bogligt uddannede

informanter ofte afvise strukturer de selv hyppigt anvender, som ugrammatiske, eller endog ikke-eksisterende, hvis disse strukturer adskiller sig fra skolenormen.

Endelig skal man være på vagt over for det man kunne kalde **Kluge Hans-effekten**. Kluge Hans var en berømt cirkushest som tilsyneladende kunne regne. Når dens træner bad den lægge f.eks. 7 og 6 sammen, stampede den i jorden 13 gange. Dyrets forbløffende færdighed blev imidlertid afsløret som fup: Kluge Hans var simpelthen trænet til nøje at lægge mærke hvornår træneren gav den et bestemt tegn, hvorefter den straks holdt op med at stampe i jorden. Hvorfor er dette relevant for lingvister? Jo, fordi man som forsker som oftest har en bestemt hypotese man gerne vil have af- eller bekræftet når man udspørger sine informanter. Derfor er det umådelig svært ikke at lade sin glæde eller skuffelse over deres svar skinne igennem i en eller anden grad, og da informanter i reglen er samarbejdsvillige mennesker, der gerne vil gøre forskeren glad, så kan man *ubevidst for begge parter* komme til at påvirke dem til at svare i uoverensstemmelse med den sproglige virkelighed.

Herudover knytter der sig særlige metodiske problemer til hhv. variationsanalysen og CA, som det vil føre for vidt at komme ind på her.

6.1 Transskriptionsproblemer

Når man arbejder med optagelser af autentisk talesprog, er det næste skridt efter selve optagelserne at man transskriberer materialet, altså skriver det sagte ud på papir. Dette er uomgængelig nødvendigt, eftersom det er umuligt at huske detaljer i måske flere timer lange optagelser. Det er meget vigtigt at man efterfølgende ikke *kun* arbejder med sine transskriptioner, men også med selve de oprindelige optagelser, men i praksis vil man – hvis man arbejder med grammatik og ikke med fonetik – langt størstedelen af tiden sidde udelukkende med transskriptionerne som analysegenstand. Det er derfor ikke uvæsentligt *hvordan* man vælger at transskribere.

Det første man skal gøre sig klart er at alle former for transskription er **selektive**: der er aldrig – og kan aldrig blive – tale om **'rå' data**. Uanset hvilket konkret transskriptionssystem man vælger – og der er efterhånden en del forskellige muligheder – så ligger der altid en form for teori bag det valg man foretager, nemlig en (i et vist omfang ofte implicit) teori om præcis hvilke oplysninger det er væsentligt at få med i transskriptionen.

Som almindelig franskstuderende tænker man nok umiddelbart på **fonetiske** transskriptioner når man hører ordet 'transskription'. Den type er imidlertid ret uhensigtsmæssig til andet end netop fonetisk analyse, fordi lange sekvenser i fonetisk skrift er for svære at læse, selv for trænede folk. Ydermere kan fonetisk transskription ikke bruges hvis transskriptøren tøver mellem to helt forskellige fonemsekvenser, som i flg. eksempel (fra Leroy 1985: 11):

(84) ...vraiment beaucoup [d'bons/d'beaux] films...

Almindelig **ortografi** er altså langt at foretrække, evt. tilpasset således at man kan få visse karakteristiske udtaler frem.

Måden ens data stilles op **grafisk** er også af betydning (jf. Ochs 1979). Hvis replikker stilles op efter hinanden vil de som hovedregel blive opfattet som forbundne, hvilket flg. eksempel (fra Ono & Thompson 1994) vil vise ikke nødvendigvis er tilfældet. Her er Ss ytring *do you want some more* tydeligvis ikke relateret til Bs foregående ytring *I always thought that*:

(85) B. ...so they n=ever had to wash dishes.

I [always thought] that--

S. [<X really X>]?

...( ) do you want some [2 more 2]?

B. [2 for a 2] single--

...I%--

...I've had lots.

A. ...you always thought that for a single?

B. ...for a single man,

A. ...[yeah]

B. [with] ... kids,

A. ...yeah,

B. ... ( ) in a way,

... that was a shrewd idea.¹⁷

¹⁷ Transskriptionen observerer flg. konventioner:

-- : intonationsenhed afbrydes

[ ] : overlappende tale

, . ? : intonation

... : pause

Hvis man i stedet stiller talerne op i kolonner ved siden af hinanden vil vores vestlige venstre-højre afkodningstendens få taleren til venstre til at virke dominerende, som initiativtageren. Dernæst kommer spørgsmålet om hvor man bør notere **paralingvistiske** og **ekstralingvistiske fænomener**. Hvis prosodiske forhold, latter, gestik, mimik, og kontekstuelle oplysninger skrives ind i selve teksten, vil de typisk blive opfattet som vigtige for forståelsen af det sagte, mens de umiddelbart vil blive tolket som mindre væsentlige hvis de står i marginen eller i fodnoter.

Mht. til transskriptionen af det rent sproglige materiale (jf. f.eks. Leroy 1985, Bilger et al. 1997), så skal man være opmærksom på at man i et eller andet omfang hører det man anser for relevant i den givne sammenhæng. Derfor er det altid en god idé at lade flere mennesker lytte til den samme sekvens. Og af samme grund skal man heller aldrig forlade sig på andres transskriptioner, men altid lytte til båndene.

Hvis der er **tvetydige sekvenser** i optagelserne, så skal tvetydigheden tydeliggøres. Eksempel (86) (fra Leroy 1985: 11) kan opfattes på to klart forskellige måder, nemlig som indeholdende negationen *ne...plus* eller gradsadverbiet *plus*, hvilket kan specificeres som i (86'):

(86) ...ĕsĕbolkōneplyzabitqeavwarāniver...

(86') un symbole qu'on [n']est plus habitué à voir en hiver

Nogle enheder kan være syntaktisk knyttet til enten den foregående eller den efterfølgende enhed. Her vil notation af prosodien være en væsentlig (om ikke ufejlbarlig) ledetråd. F.eks. kan man ikke umiddelbart se om *à ce colonel* i (87) [fra Bilger et al. 1997: 86] er syntaktisk parallelt med *à ce monsieur* eller tværtimod skal opfattes som et dislokeret led hørende til det efterfølgende verbal *disais*:

(87) ...alors X j'ai expliqué à à ce monsieur à ce colonel je lui disais mon camarade est dans l'infanterie

<X...X> : angiver usikkerhed om det sagte

= : forlængelse

( ) : stemmelyd

Jeg vil ikke her komme ind på de mere specifikke transskriptionssystemer som er udarbejdet med forskellige analyseformål for øje, men vil henvise til f.eks. Blanche-Benveniste et al. 1991, Atkinson og Heritage 1984, Dubois et al. 1993, Svartvik og Quirk 1980, Leroy 1985 og *Dansk standard for udskrifter og registrering af talesprog* 1992 (Tillæg til SNAK, årg. 5). Alle disse systemer har deres fordele og ulemper, og alle egner de sig bedre til nogle analyseformål end andre.

7. Konklusion

Jeg håber at denne relativt kortfattede introduktion til studiet af det talte sprog har overbevist læseren om at der her er et spændende og omfattende forskningsfelt, som endnu er så forholdsvis lidt opdyrket i sammenligning med studiet af det skrevne sprog at der turde være stof til mange dybe tanker, evt. udmøntet i opgaver og afhandlinger. Det talte sprog er utvivlsomt en af de vigtigste måder hvorpå mennesker opbygger og udtrykker deres identitet og indgår i fællesskaber med andre mennesker, og studiet af talesproget vil ikke blot kunne afdække nye sider af 'Sproget' som sådant, men også give indblik i væsentlige sider af menneskelig kognition og praksis – ikke mindst hvorledes disse forholder sig til hinanden. Ved at afvise det som primitivt, fejlbehæftet og ikke værd at beskæftige sig med afskærer man sig selv fra mange væsentlige erkendelser.

Referencer

- ANDERSEN, Hanne Leth. 2000. "Introduktion til fransk talesprog." (*Pré*)publications 175: 4-31.
- ATKINSON, J. Maxwell og John HERITAGE, red. 1984. *Structures of social action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BEAMAN, Karen. 1984. "Coordination and subordination revisited: Syntactic complexity in spoken and written narrative discourse." In: Deborah Tannen, red., *Coherence in spoken and written discourse*, 45-80. Norwood, NJ: Ablex.
- BIBER, Douglas. 1988. *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BILGER, Mireille et al. 1997. "Transcription de l'oral et interprétation : illustration de quelques difficultés." *Recherches sur le français parlé* 14: 57-86.
- BLANCHE-BENVENISTE, Claire. 1995. "De la rareté de certains phénomènes syntaxiques en français parlé." *Journal of French language studies* 5: 17-29.
- BLANCHE-BENVENISTE, Claire. 1997. *Approches de la langue parlée en français*. Paris: Ophrys.
- BLANCHE-BENVENISTE, Claire et al. 1991. *Le français parlé. Etudes grammaticales*. Paris: Editions du CNRS.
- BLASCO-DULBECCO, Mylène. 1999. *Les dislocations en français contemporain*. Paris: Honoré Champion.
- BROWN, Penelope og Stephen C. LEVINSON. 1987. *Politeness. Some universals of language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHAFE, Wallace L. 1982. "Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature." In: Deborah Tannen, red., *Spoken and written language*, 35-53. Norwood, NJ: Ablex.
- CHAFE, Wallace L. 1988. "Linking intonation units in spoken English." In: John Haiman og Sandra A. Thompson, red., *Clause combining in grammar and discourse*, 1-27. Amsterdam: John Benjamins.
- COVENEY, Aidan. 1996. *Variability in spoken French. A sociolinguistic study of interrogation and negation*. Exeter: Elm Bank Publications.
- VAN DIJK, Teun A. 1983. *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.
- DUBOIS, John W. et al. 1993. "Outline of discourse transcription." In: Jane A. Edwards og Martin D. Lampert, red., *Talking data: Transcription and coding methods for language research*, 45-89. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- FRANCK, Dorothea. 1985. "Sentences in conversational turns: a case of syntactic 'double bind'." In: Mario Dascal, red., *Dialogue: an interdisciplinary approach*, 233-245. Amsterdam: John Benjamins.
- GADET, François. 1989. *Le français ordinaire*. Paris: Armand Colin.

- GADET, Françoise. 1992. *Le français populaire*. Paris: Presses universitaires de France (Coll. Que sais-je ?).
- GIVÓN, Talmy. 1979. "Syntacticization." In: *On understanding grammar*, 207-233. New York: Academic Press.
- GIVÓN, Talmy. 1984. *Syntax. A functional-typological introduction*, vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- GOFFMAN, Erving. 1967. "On face work." In: *Interaction ritual*, 5-45. Chicago: Aldine.
- GOFFMAN, Erving. 1981. "Footing." In: *Forms of talk*, 124-159. Oxford: Blackwell.
- GOODWIN, Charles. 1981. *Conversational organization*. New York: Academic Press.
- HALLIDAY, Michael A.K. 1985. *An introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- HANSEN, Anita Berit. 1999. "Traitement variationniste de problèmes syntaxiques – exemples du français parlé." In: Hans Peter Lund, red., *La langue, les signes et les êtres*, 29-46. København: Museum Tusculanum.
- HANSEN, Maj-Britt Mosegaard. 1998a. *The function of discourse particles. A study with special reference to spoken standard French*. Amsterdam: John Benjamins.
- HANSEN, Maj-Britt Mosegaard. 1998b. "Sproglig høflighed." *RIDS* 145.
- JENSEN, Ole Kongsdal. 1992. *L'écrit et l'oral – et la norme*. København, Romansk Institut.
- KOCH, Peter. 1995. "Subordination, intégration syntaxique, et "oralité"." In: Hanne Leth Andersen og Gunver Skytte, red., *La subordination dans les langues romanes*, 13-42. København: Munksgaard.
- KOCH, Peter og Wulf OESTERREICHER. 1990. *Gesprochene Sprache in der Romania*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- LABOV, William. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- LAMBRECHT, Knud. 1981. *Topic, antitopic, and verb agreement in spoken French*. Amsterdam: John Benjamins.
- LAMBRECHT, Knud. 1988. "Presentational cleft constructions in spoken French." In: John Haiman og Sandra A. Thompson, red., *Clause combining in grammar and discourse*, 135-179. Amsterdam: John Benjamins.
- LAMBRECHT, Knud. 1994. *Information structure and sentence form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LANGACKER, Ronald W. 1995. "Conceptual grouping and constituency in Cognitive Grammar." In: Linguistic Society of Korea, red., *Linguistics in the Morning Calm*, vol. 3, 149-172. Seoul: Hanshin.
- LEHMANN, Christian. 1988. "Towards a typology of clause linkage." In: John Haiman og Sandra A. Thompson, red., *Clause combining in grammar and discourse*, 181-225. Amsterdam: John Benjamins.
- LEROY, Christine. 1985. "La notation de l'oral." *Langue française* 65: 6-16.

- LEVINSON, Stephen C. 1988. "Putting linguistics on a proper footing: Explorations in Goffman's concepts of participation." In: Paul Drew og Anthony Wootton, red., *Erving Goffman. Exploring the interaction order*, 161-227. Cambridge: Polity Press.
- MILROY, Leslie. 1987. *Observing and analysing natural language*. Oxford: Blackwell.
- OCHS, Elinor. 1979. "Transcription as theory." In: Elinor Ochs og Bambi B. Schieffelin, red., *Developmental pragmatics*, 43-72. New York: Academic Press.
- ONO, Tsuyoshi og Sandra A. THOMPSON. 1994. "Interaction and syntax in the structure of conversational discourse." Manuskript.
- ONO, Tsuyoshi og Sandra A. THOMPSON. 1995. "What can conversation tell us about syntax?" In: Philip W. Davis, red., *Alternative linguistics*, 213-271. Amsterdam: John Benjamins.
- PEDERSEN, John, Ebbe SPANG-HANSEN og Carl VIKNER. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- ROULET, Eddy et al. 1987². *L'articulation du discours en français contemporain*. Bern: Peter Lang.
- SACKS, Harvey. 1992. *Lectures on conversation*, bd. I-II. Oxford: Blackwell.
- SACKS, Harvey, Emanuel A. SCHEGLOFF og Gail JEFFERSON. 1974. "A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation." *Language* 50(4): 696-735.
- SEARLE, John R. 1969. *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SINCLAIR, John McH. og R. Malcolm COULTHARD. 1975. *Towards an analysis of discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- SKYTTE, Gunver, Iørn KORZEN, Paola POLITO og Erling STRUDSHOLM. 1999. *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse*. København: Museum Tusculanum.
- SÖLL, Ludwig og Franz-Joseph HAUSMANN. 1985³. *Gesprochenes und geschriebenes französisch*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- STEWART, Miranda M. 1995. "Personally speaking...or not? The strategic value of *on* in face-to-face negotiation." *Journal of French language studies* 5: 203-223.
- SVARTVIK, Jan og Randolph QUIRK, red. 1980. *A corpus of English conversation*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- THOMPSON, Sandra A. 1984. "'Subordination' in formal and informal discourse." In: Deborah Schiffrin, red., *Meaning, form, and use in context: Linguistic applications*, 85-94. Georgetown: Georgetown University Press.
- TRAVERSO, Véronique. 1996. *La conversation familière*. Lyon: Presses universitaires de Lyon.